

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

OTONU ŽUPANČIČU

svojemu bivšemu uredniku, najodličnejšemu
sotrudniku, velikemu pesniku, mojstrskemu
tvorcu in oblikovatelju slovenskega jezika
k petdeseti obletnici rojstnega dne prisrčno

čestita

LJUBLJANSKI ZVON

Ljubezni, s katero ob tem zlatem jubileju
ožarja ves slovenski narod svojega pesnika, se
pridružujeta tudi slovenski pisatelj in slo-
vensko založništvo. Skromen tolmač te njene
ljubezni bodi pesniku Jubilejni zbornik, ki
ga je izdal «Ljubljanski Zvon» v počastitev
njegovega dragocenega, še neocenjenega dela

Še mnogo vedrih,
zdravih, plodnih let!

ČEZ STO LET ...

I V A N A L B R E H T

Čez sto let, čez dolgih sto let,
kdo te bo ljubil, zemljica naša,
kdo te bo ljubil in negoval?
Ali ti rod naš še zvest bo ostal,
ko je tako omahljiv ves ta svet?
Ali boš tujcu prodana že paša,
zemlja slovenska, zemljica naša
čez brzo minulih, kratkih sto let?

O, da bi mogel, vate zaklet,
vso tvojo tajno v dušo zajeti,
vse bolečine, muke, radosti
le v eni sami pesmi izpeti
tvoji dobroti, lepoti na čast!
Da bi v združitve božji skrivnosti
v večnost razširil vso tvojo rast.

Ali joj, — jutri že, zemljica naša,
kdo te bo ljubil in negoval? ...
Le razdejanje vsak hip nam prinaša,
eden v dar — tihih grobov nam bo dal...
O, teh sto let, predolgih sto let! —
Zemlja slovenska, nebeški cvet,
naj bom vsaj v grobu — vate zaklet!

M L A D I D N E V I

Pela bom, pela ptičicam,
ljubemu peti me je sram;
ptičke po polju naj mu pojo,
kako ga ljubim, ljubim zvesto!

Rože na gredi plela bom,
dragega v mislih imela bom:
Rože dehtele,
mu razodele,
kje naj potrka in kam naj gre,
da ga bo srečalo moje srce.

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

Prvi del.

I.

Bilo je ponoči 13. septembra 1569. na vigilijo povišanja svetega Križa. — Izmed otokov pred Puljem se je previdno izvila ladja. Razpela je vsa jadra ter krenila v smeri bele «rimske ceste» proti severu. Le trije mornarji so bili na krovu, dva za jadra, eden za krmilo. Četrti pa je čepel visoko gori v lestvah in je zabadal oči v noč. Posadka je spala, trudna od naporov v minulih dneh in brez skrbi, saj je bila naloga dovršena, a morje pokojno, kakor da se je globoko zamislilo.

«Ali vidite?» se je nenadno oglasil opazovalec izmed jader, v jeziku, ki je bil mešanica hrvaščine in beneškega narečja. «Proti severozapadu uprite oči, nekaj nenavadnega bo tam!»

«Že vidimo!» odgovarja na krovu mornar in se spenja na kup vrvi. «Nebo rdi do najvišjih zvezd, na desno in levo se sveti. Ali gori ladja na morju, ali nas vrag skuša!»

«Če le ni zvijača!» modruje drugi mornar. «Peklensko seme, ti Uskoki! Morebiti je to njihova ladja, ki gori! Morebiti je nismo dobro preiskali, ko nam je že bila padla v pest! Prav bo, da zbudimo Goljo. Ali ni dejal, da ga je treba sklicati, če se kaj neobičajnega zapazi?»

«Ogenj raste,» kliče spet opazovalec izmed jader; «zbudite Justa! Naj si sam ogleda, kaj se godi! Sicer bi nas pozneje še prijemal, češ, da nismo bili budni! Oster je!»

Mornar zdrkne s kupa vrvi, da bi šel iskat poveljnika, ko se pokaže njegova glava iz odprtine sredi ladje. Zbudil ga je bil pogovor tovarišev. Gologlav in bos, v ribiški maji in hlačah se je zavihtel na krov, prijel se za vrvi in se pognal na obod ladje. «Pogasite luči!» ukazuje njegov glas, njegove oči pa poiščejo v daljo čez široke vode.

«Ali ste čuli tri zaporedne strele iz topa?» vpraša po kratkem premolku. — Nihče ni čul.

«Torej ni ladja. Predpisi se na ladjah ljudovlade izvrše v vsakem slučaju in za vsako ceno!»

«Pa če ne bi bila to ladja, ki smo jo zajeli?» vpraša opazovalec. «Vse je mogoče!»

«Kdaj smo jo poslali proti severu? Poglejte zvezde: polnoč bo!» odgovarja Golja. «V sedmih urah komaj lastovka toliko

preleti! Jadrenica tudi v najugodnejšem vetru ne more tako daleč. Plameni niso z morja, so s kopnega. Serenissima je v smeri požara. Pa naj je kjerkoli, ogromen požar je to!»

Golja je stal na robu ladje, se trdno držal vrvi in je opazoval. Požar je moral biti zelo daleč, zakaj plamenov ni bilo razločiti. Le nebo je rdelo v temi, robovi rdeče zavese pa so se pomalem razpenjali in krčili.

«Kaj bi neki gorelo s tako ogromno silo?» se je vprašal Golja. Da je tam gori veliko mesto, da je Serenissima, iz katere se vzpenja ta krvava roža, o tem ni dvomil. Predobro je poznal morje vse doli do Drača, da bi tudi v noči ne premeril vode in neba, da ne bi — četudi zvezanih oči — s svojim notranjim nagonom pokazal z roko, kje je mesto, ki je gospodovalo od Alp pa do bregov Male Azije, Palestine in Egipta in pred katerim so se skozi stoletja tresla obrežna ljudstva Adrije in Levanta.

Kaj bi neki gorelo — je zbadalo mladeniča v možganih — in kaj je vzrok temu nenavadnemu ognju? Ali ni ta požar višji kot marsikateri, ki je gorel vzdolž Adrije, v mestih, ki so se branila priznati ljudovladi davek, ukloniti se pod njeno oblast? Kaj pomenja prav za prav to žareče nočno nebo nad Serenissimo?

Preveč je bila usoda Justa Golje zvezana z vladarico Adrije, da ga ne bi ta dogodek sredi noči globoko vznemiril. Dolgo strmi v krvavo severno stran in ne posluša ugibanj tovarišev, kaj bi neki pomenila velika luč na nebu. Nekaj ur je žarelo z nezmanjšano silo, dokaz, da ni gorela ladja na morju, marveč, da so morale krmiti požar neizmerne množine nakopičenega goriva.

Golja je ukazal spet prižgati svetiljke. Sedel je na klop ob ladjinem obodu in se molče zatopil v krvavo nebo na severu.

«Ali je res vredno, da izgubljaš noč radi tega?» ga opomni tovariš. «Kaj pa nam to mari!? Dan in noč prežiš in si niti spanja ne privoščiš? Ali misliš, da ti koristi to početje? Spat lezi, ljudovlada je vajena ognja!»

«Za to bo še čas,» odgovarja Golja; «naše delo je končano, a to noč je še odgovornost na mojih ramah! Sicer pa sem vajej bedenju!»

Bilo je res tako. Da je spal le kratko urico, je že bil spet svež in bister. Ni čutil več utrujenosti, k čemer je gotovo pripomogla tudi njegova železna narava, življenje na morju izza prve mladosti. Bila pa je septemberska noč baš primerna, ne prehladna ne pretopla, da bi težko zaspal na krovu, če se ne bi nekoliko odel. Od juga je pihljalo in iz vode je dihalo. Ladjo je mirno neslo dalje, okrog nje je pljusvalo morje in poblestevalo v periščih motnega fosforescirajočega ognja. Golja je poslušal

šepetanje. Le včasih se je ozrl na sever, kjer je žarelo v istem siju, in skušal je uganiti iz meglic med zvezdami vreme naslednjega dne.

«Kaj pa jetniki, Lorenzo?» je vprašal mornarja, ki je imel opravičiti z jadr. «Ali je bil kdo pri njih, ko sem spal? Ali so še zahtevali, naj jim zrahljamo vezi?»

Lorenzo je pogledal Goljo in ni vedel, ali bi govoril odkrito. Razen dveh straž ni smel nihče k ujetim Uskokom, ki so ležali na dnu ladje, v tesnem, nesnažnem prostoru trdo povezani drug poleg drugega. Vzlic prepovedi se je bil splazil do njih. Kdor mu je prišel blizu, z vsakim se je brez odloga seznanil ter se spustil v domač razgovor, kakor bi že davno bila znanca. Tudi tem petim Uskokom je že razložil, kaj vse jih čaka v Benetkah in kako jih sprejme Magistrato del forestiero z vsemi častmi, določeni za take prilike.

«Tak odpri vendar usta! Ali si bil pri jetnikih ali nisi bil?» se segreva Golja. «Govori po pravici! Če mi tudi utajiš, drugi se mi ne izvijejo! Poznam tvojo bolezen! Čudež bi se moral zgoditi, da bi ti že vsega ne zvedel, kod so ti neverniki strašili mirne ljudi, koliko so naropali in koliko so še mislili. Ali ste jim zrahljali vezi?»

«Kdo bi si to upal, prijatelj?» se brani Lorenzo, ki ga je kruh zanesel iz Dalmacije v službo bogatega mesta na lagunah. «Kdo bi si še upal, ko je slišal tvojo besedo in ki je videl in čutil, kako se pošasti branijo? Samo to so mi rekli, naj govorim s tabo!»

Dalmatinec je počakal, kaj bo. Povedal je in je bil pripravljen na točo.

«O ti lopov! Vedel sem, da se ne boš premagal. Naprej sem vedel, ko smo razbojnike povezali in jih pometali v klet! Zato sem te prijel! Srečo imaš, da nisem najslabše volje po tem lovu! Kaj so ti naročili, praviš?»

«Da jih izpusti! Vsaj poglavarja, onega dolgega, da izpusti! Da ti bodo bogato plačali!»

«He, in tebe tudi, kajne?»

«Dejal sem, da ničesar ne potrebujem. Serenissima da je polna zlatih dukatov in če bi jih tudi ne bila, da imajo «All'antico squero», «Alle tre grazie» pa «Al san Michele» tak chianti, da ga ne dam za vse njih prazne žepe.»

«Lopov si! V Benetkah jih čaka krvava pokora, ti pa burke uganjaš ž njimi!»

«Saj so kleli! Eden mi je obljubljal pri veri svojih očetov in pri zdravju svoje dece, da nas bo še na kol nasadil, mene, pa tudi tebe! Da že še pride čas! Z zobmi je škrtal in prisegal.

Dobro, da so povezani! Glavarju, glavarju pa vsa čast! Zarenčal je in kakor bi odrezal, so bili tiho. On pa mi je razložil, kaj naj ti povem.»

«Kaj takega?»

«Da ga izpustil! Zdaj da je še mogoče — eden več ali manj, kdo bi to opazil! Štirje, ki so z njim, bi tega za ves svet ne izdali, oni pa, ki so poslani naprej, niti ne vedo, kaj je z glavarjem. Ko bo enkrat v Benetkah, ni več pomoči. Preklete ti pozna, kaj so «pozzi»! Enkrat da se je iz njih rešil, drugič se čudež ne zgodi več.»

«Ali ti je povedal ime? Meni ga je utajil!»

«Ni povedal. A Benetke pozna kakor slab denar; ni ga kanala, kjer bi še ne bil, ta vražji sin! 'Hajduček,' sem se mu smejal, 'zdaj brcaš, ne li? Pa povej mi, čemu si se vendar vozil okrog in lovil barčice in vtikal nos, kaj je na njih! Da ni nič vse to, praviš? E da, nedolžne igrice so to! Srdito me je pogledal, pa se je naglo premagal. 'Kaj pa tvoji gospodarji, sinko?' je dejal. 'Gospodarji, ki ti dajejo kruha? Reci mi, sinko, kaj delajo? Si li pomislil kdaj, kaj delajo?' Pa je pristavil: 'Vidiš, to reci komandantu! Naj me vrže v morje, preplaval bom do brega, pa se rešil!' Čuj, Golja, stori tako, vrzi ga v morje, rogovilo, nam v zabavo, njemu v zadovoljstvo! Saj ni nikjer zapisano, da jih moramo toliko in toliko naložiti in pripeljati sodnikom. Vseh itak ne bomo nikdar polovili in nekaj jih tudi mora ostati za seme, sicer bomo še brez posla kdaj pozneje. Vrzi ga v morje, Golja!»

Ta pa se je vzravnal v vsej svoji velikosti, zgrabil Dalmatinca za rame in ga stresel kakor hruško.

«Človeče, ali se ti meša, ali so te podkupili? Ali bi bilo pošteno, kar hočeš od mene? Ladjo mi zaupajo, jaz pa naj bi prelomil besedo? Ali je to mogoče?»

«Najprej te prosim, da me ne stresaš! Neverniki so me danes do dobrega premikastili in ne vem še, koliko reber mi je ostalo celih. To pa vedi: če ti danes njega ne vržeš v vodo, bo drugič on tebe rešil! Taka so danes vojaška pravila. Kar se pa poštenja tiče, stopi o priliki, svetujem ti, pred palačo Ca d'Oro in jo vprašaj: čuj, si li poštena? Videl boš, kakšen odgovor dobiš!»

«Izbij si iz glave! Hitro si pozabil, da smo se bili na življenje in smrt! Imeli smo srečo, hvala Bogu! A če bi nas oni obvladali, jaz in ti in še kdo drugi bi nocoj krmili ribe. Kar izbij si iz glave in ne ravnaj drugič proti mojim ukazom!»

Rezko je zavrnil Golja Lorenza. Nato pa je poiskal kos jadrovine, se zavil vanj ter se je zleknil na sprednjem delu ladje, da bi zaspal. Prepričal se je bil, da ni nobene nevarnosti in tudi na

mornarje se je zanesel. Vedel je, da ne bodo napravili neumnosti, saj je bil red na ladjah ljudovlade vkoreninjen, podrejeni pa so poznali tudi Goljevo odločno voljo, kadar je zahtevala služba. Teden dni so bili pod Puljem, kajti od različnih strani so prihajala Serenissimi poročila, da se uskoške lahke jadrenice pojavljajo vsepovsod, da jih mrgoli od Kvarnerja pa do Dubrovnika in še niže in da postajajo vedno drznejše. Ljudovlada je trdo čutila negotovost morskih cest, ki so jih piratje križali pri belem dnevu. Zato je pomnožila varnostno stražo po vseh važnejših prelivih. Na vzhod je še najraje pošiljala svoje dalmatinske mornarje, Schiavone, ki so bili nedosežni plovci v razjednem in z nešteti otoki posejanem obrežju. Tako je tudi Golja došel s svojimi pod Pulj in v Kvarner.

Računali so, da ostanejo na svojem mestu nekaj tednov. Vendar pa so imeli ukaz, da se vrnejo na višino pred Porečem, kakor hitro se zgodi kaj važnejšega.

Ni jim bilo treba dolgo čakati. Golja je imel skušnje vzlic svojim štiriindvajsetim letom in se je zaporedoma ustavil pod Mošćenicami, nato v zalivu pred Labinjem in naposled na Cresu. Povsod so kaj malega nakupili in razglasili, da je naloženo za ljudovlado. Nihče ne bi slutil v njih vojaškega oddelka in nihče tudi ni videl, koliko je vseh. V resnici je bila ladja opremljena za napad in obrambo, dobro založena z orožjem ter je imela skritih celo nekaj «kač», dolgih, vitkih bronastih topov, kakršne so takrat rabili tudi na jadrenicah.

Napada jim ni bilo treba dolgo čakati. Ob belem dnevu se jim je izmed otočja pred Puljem, kjer se je bilo kaj lahko skriti za skalovje, vrgla naproti lahka uskoška ladja.

Golje ni najmanj iznenadila. Že pred Labinjem je bil opazil sumljiva znamenja. Kakor hitro je videl, da mu sledijo, je ukazal navidezen beg. Obenem pa je dal povelja za spopad.

Borba je bila kratka. Goljevo moštvo je, razdeljeno v dve skupini, čakalo večinoma skrito. Pustili so prve Uskoke, da so poskakali na njih krov, takoj nato pa so bliskoma navalili nanje, medtem ko je druga skupina planila na uskoško jadrenico. Prepozno so Uskoki izpregledali, da so oni po trije proti enemu njih in vrhu tega tudi še bolj oboroženi. Piratski odpor je bil naglo strt, njih ladja preiskana in njeni bivši gospodarji površno izprašani. Golja ni imel navade izgubljeni besed po nepotrebnem. Trdno so povezali napadalce, spustili so jih na dno ladje in krenili spet v varne vode. Proti večeru se je dvignil ugoden veter in Golja se je odločil, da se vrnejo pred Poreč. Zaplenjeno ladjo pa je odposlal pred seboj.

II.

Vendar ni več zaspal to noč. Blesk na severozapadu je polagoma pobledeval, visoko pod nebom se je tema za znamenje zredčila in morje je izgubljalo svojo globoko črno barvo. Hlad je vel močnejše in občutnejše. Eden izmed mornarjev je zanetil v železni peči ogenj, obesil vanjo kotliček, prisedel in se grel in čakal jutra. Počasi se je morje prebujalo ter pozibavalo ladjo, ki je hitreje rezala vode proti severu. Kakor je ugašala noč, tako je rastlo iz vodâ življenje, novi dan. Vzhod se je tiho belil in lahke vijuge so se plele v njem, dokler se niso pričele kazati mehke višine razvlečenih gričev. Vse pa je bilo še povito v nejasne megle, ponekod motne in neprodirne, medtem ko je zapad skrivala silna zavesa, razgrnjena od redkih zvezd pa noter v globine morja.

Golja se je dvignil in je opazoval obrise obrežja. Poznal ga je tudi v jutranjem polmraku, razločil zalive in rtiče ter je prešteval svetilnike, katerih blede ognji so še vedno neutrudno mežikali. Včasi se je proti obrežju pokazalo dvoje, troje jader. Ribiška ladja se je vračala s ponočnega lova. Včasi je veter prinesel bogve odkod zategel žvižg galeba, ki je zaslutil jutro.

S prvimi solnčnimi žarki, ki pa so bili še visoko na nebu in ki še niso padli v morje pod njim, je ladja prihajala pred Poreč. Golja je ukazal razviti zastavo Srenissime ter sneti jadra. Ni mu bilo treba dolgo čakati povelja. Za sedmo uro so mu z galere, ki je čakala v pristanu, javili raport. Pripravil se je in je stopil točno ob določenem času pred poveljnika.

Od vrha do tal je premeril stari «morski volk» Justa, kakor bi se hotel prepričati, je li dečko vreden prijaznih besed, ki jih je imel že pripravljene zanj. Videl je, da se z mladcem ne more kmalu kdo meriti. Golja je bil visok in koščat, temne polti in črnih las, ves zagorel od jadranskega solnca, da so se mu lesketali beli zobje, če se je nasmehnil. Ves je bil sila in ogenj in nihče ne bi verjel, da je rojen v gorah ob Soči in ne morda kje pri Dubrovniku v Dalmaciji. Njegova mati je bila ž njim v naročju pribežala v Benetke, v mesto, ki je imelo kruha v izobilju, ter se je preživljala z delom kot služkinja. Kje je bil oče, kaj se je ž njim zgodilo, tega ni mati nikdar hotela povedati sinu. —

«Mladec, zadovoljen sem s teboj!» je pozdravil poveljnik mornarja. «Kamor te postavim, povsod se obneseš. Zvest si, zanesljiv, umen in neustrašen. Serenissima te že dolgo pozna kot svojega hrabrega sina. Kdor pa je njej zvest, kdor dela zanjo, mu ne odide plačilo. Povem ti takoj: dobil sem nalogo, naj te pošljem v Benetke. Ne vem, kako te hočejo plačati, a gotovo je, da te

kličejo zaradi priznanja. Izročam ti poveljstvo še nadalje. Popoldne odideš s svojo in še z dvema zaplenjenima ladjama ter z jetniki. Generalnemu poveljstvu pa boš izročil te listine.»

Golja ni verjel svojim ušesom. Saj ni bil izvršil ničesar drugega kot le to, kar so mu ukazali! Saj je storil le svojo dolžnost! Služba sicer ni bila lahka, pa je imela tudi svojo lepoto. Kaj njemu napor, nevarnosti, vihre! Zdravje in moč sta v njem prekipevala ter ga nosila kakor zanaša veter lahko ptico. Vajen je bil trdemu življenju na galeri, vajen nevihtam, vajen pa tudi taborišču, saj je doživel že marsikako obleganje obrežnih mest. Zdaj mu je torej padalo plačilo v naročje. Iznenaden je bil. Saj ni nikdar delal za plačilo. Kar je izvršil, je izvršil iz veselja do tega življenja, do dela, ki ga je smatral za potrebno in važno. Zadoščenje je čutil, če je rešil dano nalogo, kakor bi ga težila vest, če bi bil kaj opustil, kar se mu je bilo ukazalo ali so zahtevali predpisi. V njem je ukazoval čut dolžnosti.

Zdaj je držal v roki zapečaten zavoj, ki mu ga je predal poveljnik, in ni vedel, kaj bi dejal. Le to je čutil, da mu je toplo in prijetno v srcu, ker mu zaupajo.

«Ali mi imaš kaj povedati?» je vprašal stari poveljnik.

«Zahvaljujem se za dobro vest in za vašo naklonjenost!» je odgovoril Golja.

«Pustimo!» je presekala poveljnik. «Serenissima plača svoje ljudi. Časi so sicer resni, pa vzlic temu ti želim, da se na lagunah razvedriš in pozabavaš. Junaški mladec si in lepe Benečanke te bolje poznajo kot ti nje. Pozdravi mi jih!»

Poveljnik se je smehljaj, Golja je vojaško pozdravil ter se spustil v čoln, ki ga je čakal. Z radostjo so sprejeli njegovi mornarji vest, da se vrnejo v Benetke. Nudile so jim po nevarnem delu neizčrpnih zabav.

S pripravami za odhod je imel Golja ves dan opravila. Ni bilo časa za počitek in tudi spati ne bi mogel, če bi sam ne vodil in nadziral priprav za vožnjo, preračunano za vso noč in morda tudi za del naslednjega dne, če ne bi imeli ugodnega vremena.

Kakor hitro pa so pod večer ladje razpele vsa jadra in krenile na odprto morje, je Golja čutil, da bo lahko mirno zaspal. Povezane jetnike so iz previdnosti porazdelili po vseh treh ladjah. Golja pa je z roko na bodalu razložil svojim ljudem, da bodo vsako kršenje predpisov in ukazov težko plačali in da mu je vsakdo osebno odgovoren, kakor da se je pravkar pričela vojna. Kdor se pregreši, naj ne pričakuje usmiljenja od njega. V njegovih rokah so do lagun. On mora čuvati nad njih življenji, oni pa ne smejo ničesar storiti brez njegove volje.

Ladje so dobile varno smer in so se bolj in bolj pogrezale v noč. Dve sta brzeli spredaj vštric, Goljeva je sledila kakih sto sežnjev zadaj. Kmalu je na krovih potihnilo petje. Le še glas tamburic se je mešal s šumenjem valov, dokler se mornarji niso naveličali brenkanja ter si lajšali temo s pridušenimi pogovori. Kakor nočne ptice so šumele ladje skozi noč, črne pošasti, katerih krila so se prelivala v nedogled, v veseljstvo.

Utrujen je Golja prepustil poveljstvo najstarejšemu izmed tovarišev, naročil še, naj ga zbude tudi ob vsaki najmanjši potrebi ter legel spat.

Noč je bila mirna, vsa drugačna kot prejšnja. Kazalo je, da se bliža enakonočje z vso tišino. Jesen še ni nastopila, a visela je tudi že nad morjem, to se je čutilo posebno sredi noči.

Vozili so brez odmora in brez ovir. Osoobje pri jadrnih in krmilu in straže so se menjali šele proti jutru in za ta čas je bil Golja spet pokonci, svež in spočit. Ogledal se je, kako bo z vremenom, prepričal se, kaj je z jetniki, in dal povelja za jutranja opravila. Kjerkoli je bilo treba, je poprijel tudi sam, posebno pri jadrnih, ki jih je vedno naravnaval s posebnim veseljem. Kmalu je bil za njim Lorenzo, ki se sicer zjutraj dolgo ni mogel ločiti od ležišča.

«Ali si kaj zvedel, kako in kaj je z onim žarenjem?» je pričel razgovor. «Marko pravi, da nas je izkušal vrag. Če nas je res, nas je zastonj. Ostali smo stanovitni!»

Pomežiknil je s svojim levim očesom, kakor je imel navado, da se mu je moral Golja smejati.

«O, vrag vas pogosto izkuša, tvoje prijatelje in tebe, pa še prav veseli ste teh skušnjav. Menda vas natančno pozna. Kaj je bilo, še niso zvedeli na galeri. Menijo pa, da je moralo goreti, ali v Padovi ali pa prav v Benetkah. Morda zvemo že po poti.»

Lorenzo nekaj okleva, kakor bi ne vedel kako začeti, naposled pa vendar dregne.

«Kaj pa z razbojniki? Take časti še nismo imeli! Kar sedemnajst hkrati! To jih bodo veseli v Benetkah! Prav nihče ne bi jokal, če bi jih izgubili po poti vsaj polovico.»

«Kaj pa imaš spet ž njimi?» se zavzame Golja. «Čemu so ti tako pri srcu? Da jih izročim tebi, jih izpustiš kakor jato vrabcev! Kar vse bi izpustil! Nazadnje bom res mislil, da so te podkupili.»

Zabodel se mu je v oči, kakor da je v njih vsa resnica. Lorenzo pa je prenesel ta pogled ter se uprl:

«Prej bodo tebe podkupili nego mene. Pravim le to, da ne bo ljudovlada večja, če enega več zadavijo, pa če jih deset, dvajset

več gine po nje ječah. Glavarju bodo glavo odrobili, če pride do Benetk. Zadnjič se vozi danes po tej cesti. Tam ga poznajo! Da si ga vrgel v morje, bi bil rešil človeka.»

«Tolovaja!» zavrne Golja rezko. «Rešil bi ga bil, da bi prihodnji teden spet plenil in pobijal. Pametno storiš, če molčiš.»

«Še imaš časa, da ga rešiš smrti. Bogve kdaj se boš kesal, da si ga izročil krvniku.»

«Ni govora! Padel je v roke pravice in ne sme uiti sodbi. Ves tvoj trud je zaman! Prevzemi jadra!» de Golja in gre h krmarju, ki se je ta čas boril z močnim morskim tokom.

Mlad dečko, ki ne ve, kakšen je svet! modruje Dalmatinec. Ko boš več izkusil, boš sodil drugače. Pravica, praviš! Kakšna pravica? Takšna, da lahko delaš, kar se ti ljubi, če si močan. Če imaš moč, imaš tudi pravico; če nimaš moči, ti pravico režejo drugi. Just, Just, tudi to boš še otipal! —

Svitalo se je naglo. Z begom ladij se je širila mlada luč in kakor čudež se je razgrnilo preko Adrije krasno jesensko jutro. Morje je doseglo višek plime ter je le še pomalem valovilo. Jugovzhodnik je pojenjal in mornarji so vzeli vesla, zakaj pričakovati je bilo, da nastopi popolna tišina.

Čim več poti so imeli za seboj, tem bolj so mornarji oživljali. Veslanje jih ni utrujalo. Pričeli so peti in po taktu pesmi so se opirali s svojimi dolgimi vesli. Že so srečavali prve ladje, trgovske in ribiške, znamenje, da so v živahnem pasu okrog Benetk, dasi se mesto samo še ni videlo.

Golja je komaj zdaj dobil nekoliko več svobodnega časa, da je pregledal dogodke zadnjih dni in premislil pomen besed, ki mu jih je govoril poveljnik. Niso bile povsem jasne, vendar so mnogo obetale. Zdelo se mu je, kakor da bi hkrati imelo prenehati njegovo dosedanje brezciljno življenje in se pričeti novo, neznano. Kakšno naj bi bilo, o tem si je zaman skušal napraviti jasno sliko. Slutil je, da prihaja sprememba, pričakoval je nečesa, pa je bila bolj nestrpnost kot radost, kar se je dvigalo v njem.

Začutil je potrebo, da bi bil sam in stopil je na pramec ladje. Zaman! Misli so se mu plele, motno, bežno, a nikjer ni mogel zgrabiti. V negotovost je blodil in iskal v globine brez dna. Zdaj mu je misel zašla nazaj, v mladost, zdaj se mu je odpiral svet pred očmi, ki ga je bil prepotoval z ladjami ljudovlade, zdaj so se gore dvignile pred njim, kjer se je rodil, ki pa jih ni poznal in ki ga je srce toliko bolj klicalo k njim.

Čas je bežal. Mornarji so postajali nestrpni ter so se z jastrebjimi očmi ozirali v daljo, da bi ugledali čudovito mesto. Solnce je že visoko vstalo ter se bleščeče prelivalo po ladjah, po mornarjih

in po vodah naokrog. Nič jesenskega ni bilo v tem septembrskem jutru, mladost, pomlad je dihala od vseh strani, iz sladke modrine neba, iz prozornega ozračja in iz morja, ki je slastno srebalo sinjino nebesa, kolikor daleč je segalo oko.

Naposled se je v višini pokazal rožnat trikotnik, ki ga je Golja tako daleč že razložil na sinjini ozračja in tako dobro poznal. Vedel je, da nimajo več ko dve uri vožnje in da se kmalu razgrne pred njimi na desno in levo vsa prostrana mogočnost palač. Kmalu se je povzpela polovica stolpa iz nižin. Poleg njega se je začela bočiti kupola v motnozelenkasti barvi, še druga, še tretja v ozadju, strehe so začele rdeti, nato pa so vstajale pred očmi na vseh straneh rezane gromade belega marmorja. Pročelja so zablestela in odbijala solčno luč kakor z žarometi čez vode in v vodo, da je blesk jemal vid očem. Palača poleg palače se je bahala s svojim bogastvom, z elegantnim stebrovjem, z balustradami, s čudovitimi okni, s portali, s stopnišči, z grbi, z napisi.

Na lagunah, na teh tesnih otokih, na tem ozkem svetu se je zgnela borba velikih dežel in neizmernih morij, ne enega dne, enega leta, marveč celih vekov, nešteti rodov in plemen. Tri ladje, ki so hitele proti Lidu z jetniki, niso bile nič drugega nego nepomembna dogodbica v veliki, trdovratni in neizprosni vojni enega mesta, ene skupine ljudi proti vsem, daleč, neizmerno daleč naokrog.

Vsega tega Golja ni čutil. Ni čutil gigantske borbe, ki ji je bilo tu osrčje, ni videl krvi in trpljenja, ki so ga stale te grmade blestečega marmorja.

A vendar, ko se je odgrnila pred njim vsa lepota silnega mesta, ko je gledal, dovetnejši kakor druge dni, ves čar razkošnih stavb, marmornatih nabrežij in nenavadnega vrvenja ladij vseh vrst in iz vseh morij po prelivu sv. Marka in Giudeke, ko je strmel v vriskajoče solnce preko mogočne Serenissime, se je v njem oglasilo, česar ni čul poprej. Spomnil se je, da vozi na dnu ladje človeka, ki najbrže nikdar več ne bo gledal solčne luči in prelesti osvajalskega mesta. Uskoški glavar, o katerem ni hotel nič slišati, se je nenadoma in proti njegovi volji zleknil pred njegovimi očmi neizmerno velik in širok. Vse od otoka sv. Jurija preko vrvečega kanala doli do doževske palače je ležalo zvezano njegovo orjaško telo. Glava pa se mu je trla med obema stebroma na Piazzeti. Nepremično je gledal Justa, z očmi, v katerih je gorel kres sovraštva, a brez besede in s krčevito stisnjenimi usti. Golja je čul, razločno je čul krik nemega človeka: Glej, v smrt moram! Vedel si, pa si me izdal krvniku! Ali boš poplačan za svoj trud?

Moja dolžnost je to, je odgovarjal Golja. Tudi ti bi jo čutil, če bi bil na mojem mestu. Dolžnost je prvo! Drugače ne morem! Tedaj je obstal pred njim Lorenzo in brez besed pogledal svojega zamišljenega druga. Tiho se je oglasilo v njem očitanje. A obrnil se je in šel na drugi konec ladje ter začel zavijati jadra.

Golja se je zdramil. Ukazal je ustaviti ladje sredi preлива ter se odpravil s čolnom k pristaniškemu poveljstvu. Kakor je pričakoval, tako se je zgodilo. Do noči so morali čakati na odprtem morju, da dobe primeren prostor. V resnici — in Golja je dobro vedel to — ni poveljstvo o belem dnevu hotelo prevažati ujetnikov pred vsem mestom v zapore, zato so počakali, da se je zvečerilo. A dasi so jetnike naglo odvedli, je Golja ostal mračen in razburjen ter ga tudi misel, da je storil le svojo dolžnost, ni mogla pomiriti. Šele ko je poslal Lorenza k svoji materi s pozdravom in naznanilom, da je došel v mesto, je laže legel počivati.

III.

Šele drugi dan je mogel iti Golja k materi, ki je bivala v tesnem podstrešnem stanovanju nabrežja sv. Justine. Zvedel je, koliko strahu je prestala v noči poveličanja svetega križa, ko je okrog polnoči zletel s strašno razstrelbo del arzenala v zrak. Tresk je bil tako silen, da je le malo stekel v Benetkah ostalo celih. Zdelo se je, da se vse mesto ruši, in praznoverneži so padali na kolena, polni groze, da prihaja sodni dan. Hkrati je bilo vse mesto razsvetljeno kakor podnevi, in voda v kanalih je žarela rdeče kot kri. Plameni so vihrali s strašno silo v višino. Najhuje je bilo, da prvi trenutek ni nihče mislil na požar, ampak na vse drugo prej. Šele ko se je razneslo, da gori ladjedelnica, se je groza za znamenje poglela, dasi so plameni vihrali kot ogromna rdeča zastava daleč preko vseh streh v okolici.

Do jutra je svetila ogromna bakla, kater zublji so segali do zvezd. Kadar je potegnil veter, je sejal iskre in pepel na vse strani, po hišah, po ulicah in po morju, da je bilo zdaj zdaj pričakovati novih ognjev. Vse mesto je bilo pokonci in vojaštvo so klicale trobente k orožju. Po kopnem in na čolnih so hiteli od delki na kraj nesreče.

Te podrobnosti je zvedel Golja od svoje matere. Kaj pa so domnevali o vzroku požara, je čul šele na generalnem poveljstvu, kjer je naletel na mladega, temnopoltega častnika s kratko črno brado in z ogljenimi, nazaj počesanimi lasmi. Bil je ž njim mesec dni pod Dračem, in častnik ga je takoj spoznal. Vendramin je pozdravil Goljo, kakor da sta si prijatelja in službeno enaka.

«Čestitam ti! Vedel sem, da boš kmalu tukaj. Najkasneje v enem tednu bodo povišanja.»

Silno rad bi bil Golja zvedel kaj več, toda ni mogel naravnost vprašati. Častnik pa je govoril že vse drugo. Odprl se je in pripovedoval Justu stvari, ki so mu bile popolnoma nove: da se ljudovlada na tihem in skrivaj oborožuje, da so časi silno resni in da je požar ladjedelnice že prvo hudournno znamenje. Consiglio dei dieci dela mrzlično noč in dan, da bi našel krivce. Sledi vodijo naravnost do Visoke porte v Carigrad, kjer je zloglasni portugiški Žid Nassi prvi in najzvitější svetovalec sultana Selima. Bajе so ladjedelnico zažgali njegovi zaupniki. Sodijo, da so nezadovoljnější iz siromašnega plemstva zapleteni v ta zločin.

«Serenissima se oborožuje? Proti komu?» vprašuje Golja, ki mu ni prav razumljiva vsa prijaznost znanca.

«Proti neverniku, ali res ničesar ne veš?» pravi plemič. — «Radi Cipra. Sicer pa vidim: delaš, kar ti ukažejo in ne vprašuješ, zakaj. Srečen ti! Podoben si priklenjenemu veslaču na ladji, ki mu je vseeno, kamorkoli gre, kamorkoli krmari poveljnik. A kar ti je zapovedano, narediš za vsako ceno in se ne strašiš žrtev. Takih ljudi se hoče republiko, posebno danes, v teh razburkanih časih!»

Bilo je res tako, ljudovlada je preživljala krizo. Že nekaj let je naraščala draginja, posledica dolgih bojev na kopnem in negotovosti trgovine po morju, najbolj z Levantom. Turki so došli do viška svoje moči ter so se začeli obračati proti Serenissimi.

Senat ljudovlade se je bolj in bolj uverjal, da ne bo mogoče mirno iz sporov. Razpravljal je za oboroževanje in proti njemu, proti njemu morda zgolj iz strahu, da ne bi dogodkov pospešil in sprožil plazu. Na srečo je imel Selim tisto leto vojno proti Arabcem, in to je stvari zavleklo. —

«Imam nekaj priložnosti, da vidim,» je nadaljeval Vendramin, «kako se počasi pripravlja. Ukazi sèm, ukazi tja, premikanje ladij, naročila, a vse tiho in tajno! Tudi tvoja vrnitev nima drugega vzroka!»

«Tajnosti, pravite, pa jih meni pripovedujete!» se čudi Golja. «Vi, ki ste na tako važnem mestu!»

«Tebi lahko, ki te poznam,» odgovarja mali, a lepi in živahni plemič. «Mornar si in izmed najboljših ljudovlade. V kratkem boš povišan in ne bo več med nama posebne razlike — evo, čemu ti ne bi zaupal? Še več! Tu moja roka,» pravi trdno in stopi pred Goljo; «odslej me tikaj, tovariško in prijateljsko, in naj ne bo več stene med nama!»

Presenečen seže mladec plemiču v roko, častnikova prijaznost mu je silno prijetna. Zagoreli obraz mu rdi, ponos se mu budi v srcu.

Med tem pa se je Vendraminova soba pričela polniti z mornarji in meščani. Večinoma so bili sli, ki so prinašali važna pisma in sporočila iz najbolj oddaljenih krajev in ki so se vračali v najkrajšem času. Meščani pa so prihajali zaradi naročil mornarice, večinoma zastopniki odličnih trgovskih hiš, ki so bile stalno v stikih z generalnim poveljstvom. Vendramin jih je sprejemal, popraševal in si beležil zadeve, zaradi katerih so prihajali.

Točno ob dvanajstih je stopil namestnik generalnega kapitana, se ozrl ostro po navzočih in šel s plemičem v sosedno dvorano, prostrano in svetlo, polno solnca in s krasnim razgledom na morje. Nekaj trenutkov — in Golja je stopil pred enega najvišjih mož Serenissime.

Tesno mu je pri srcu. Prvič je v teh prostorih, prvič bo govoril s človekom, ki ga je poznala vsa ljudovlada. Bil je to Hieronim Zane, sloviti poveljnik, mož iz starodavne aristokratske rodbine. Kakor sveča se je Golja vzravnal, pozdravil z vso strumnostjo svojega vojaškega telesa, uprl oči v visokega komandanta, da ne bi izgubil niti migljaja, ter je predal zapečateni zavoј, ki ga je bil prinesel s sabo.

Vendramin je slonel pri mizi, ga opazoval in se komaj vidno smehljal pod svojimi črnimi brki.

Hieronim Zane je ostro premeril vojaka, odprl zavoј, pregledal v naglici pisanje in končno spregovoril v beneškem narečju, preprosto in domače, pol v šali, pol ukazovaje, na način, kakor se govori z mladimi, čvrstimi in razboritimi ljudmi.

«To je torej tisti tiger, ki mu je nevarno pasti v kremplje! Drugačnega sem si bil predstavljal, drugačne postave in drugačnega obraza. Človek ne bi verjel, da se te tovariši bojijo. Takih oči se ni bati — kakor si velik in močan! Ni res, plemič?»

Obrnil se je k Vendraminu, a ni čakal odgovora.

«Želel sem te videti, dečko,» je nadaljeval. «Ne bi bilo prav, da se orli vedno potepajo križem sveta in nikdar ne počijejo v gnezdu! Zdaj ostaneš tu, odrejeno je, in si odpočiješ. Dela ne boš imel preveč, zato pa spoznaj nekoliko naše uredbe. Vse nadaljnje zveš od pristaniškega poveljstva.»

Golji bi ne bila nobena beseda slajša kot ta, da ostane v prestonici. Ni sicer vedel, koliko časa, a vse je kazalo, da vsaj nekaj mesecev. Že nekaj let so ga neprestano premetavali iz kraja v kraj.

Zdaj je torej imel ostati v Benetkah ter se — odpočiti, kakor je dejal visoki poveljnik. Zanimalo ga je le še, kako opravilo bo dobil.

Odpravil se je na obrežje «Riva degli Schiavoni», kjer so bili pristali, in dal svojim ljudem prosto, vesel, da je našel na ladji vse v redu. Mornarji so se preoblekli ter se odpravili po mestu, le straža je ostala na krovu.

To življenje je trajalo nekaj dni, ne da bi bil prišel kak ukaz od koderkoli. Mornarji so se veselili prostosti, se sprehajali po mestu in so zapravljali denar, ki se jim je bil nabral tekom dolgih in pustih tednov na morju. Golja je šel le redko ž njimi in je večinoma presedel v podstrešju pri materi in pripovedoval svoje zadnje doživljanje z morja, poln pričakovanja.

«Preveč se izpostavljaš,» mu je očitala mati v svojem zategnjenem tolminskem narečju, ki ga še ni bila spremenila. «Če te ubijejo, kaj bom počela sama na svetu?»

Sin ni čutil vsega pomena teh besed. Njemu sta bila pojma življenje in smrt prav tako lahka, kot sta vsakemu mlademu, zdravemu človeku. Pripovedoval je dalje in ni razumel materine skrbi. Ista neskrbnost, ki ga je vodila v nevarnostih, ga je puščala hladnega tudi tedaj, ko je mati trepetala zanj. —

Naglo so tekli dnevi in Golja je dobil ukaz, naj odda svojo ladjo v ladjedelnico, kjer se je po požaru pričelo delati z vso silo. Z moštvo pa se je moral javiti na galeji «Crociato», ki je pred kratkim došla s Krfa in se je zdaj nje moštvo pomnožilo. Tu je tudi zvedel, da se prihodnjo nedeljo izvrši slavnost zaradi novih častniških imenovanj, ki bodo to pot posebno številna. Sicer je že slutil, na galeji pa je za gotovo zvedel, da doleti tudi njega nenavadna čast, zakaj iz moštva so le v izrednih prilikah imenovali častnike.

Vse mesto, vajeno in željno slikovitih slavnosti, je nestrpno pričakovalo določenega dne. Vse je razpravljalo o odlikovancih, katerih imena so se nabila v pritlični galeriji doževske palače, da se je pred njimi ustavljalo številno meščanstvo. Jasno je bilo, da ljudovlada ne daje časti zastonj in da morajo biti mladi ljudje izredno sposobni, posebno, če se sprejmo iz moštva. Ljudovlada je zahtevala napor vseh telesnih in duševnih sil, ako je hotela koga plačati izjemoma.

Vendar ni bilo nikakih posebnih priprav po mestu. Trg svetega Marka ni dobil niti ene tribune za slavnostni dan. Niti doževska palača ni razobesila ogromnega prapora s krilatim levom. Le galeje in vojašnice so razvile svoje zastave. Slavnost

naj bi ostala čisto vojaška, stroga, kakor so bili časi resni in neprijazni.

Že po velikem požaru ladjedelnice se je začutilo oglašanje neke sile, ki je že prej ždela v zatišju. Straže po mestu so se pomnožile, ponoči so se nadzorovali čolni in gondole in so se ustavljali sumljivi ljudje. Med meščani pa je ostalo nezaupanje, saj so se širile najfantastičnejše vesti.

Zdaj se je pokazala skrita sila. V nedeljo za rana je vse mesto nenavadno oživel. Od vseh strani so prihajali vojaki in mornarji, sicer le majhna odposlanstva, toda vseh vrst orožja in vse službene stopnje in kroji. Nihče ne bi mislil, da ima Serenissima zbrane tu že take sile in da so čete tako dovršeno opremljene. Vsa ljudstva Adrije in polovice Sredozemja so bila tu zbrana, v službi velike države, ki je vsem dajala kruha. Videlo se je razločno: ta sila ni potrebovala hrupa in bleska. V svoji široki, železni organizaciji je bila mogočna in rezka, da si čutil do mozga. Morda se slavnost ni priredila s krikom in vikom zaradi draginje v ljudovladi, zaradi nevolje ljudstva; morda pa tudi zato ne, da ne bi pričenjali sovražniki krilatega leva dvigati glave, opozorjeni in vznemirjeni. Toda sila, ki se je tu, na trgu evangelistovem, pokazala to jutro, je bila mogočna in rezka, podobna težkemu meču, ki ga suče na teh lagunah skrita, a ogromna roka in ki dosega ž njegovo nevarno konico padsko ravnino in dalmatinsko obrežje in daljni Levant. Gorje mu, kdor bi prišel rezini tega težkega meča na pot!

Ob deveti uri je bila že postavljena vrsta odlikovancev od stolne cerkve pa doli do globine trga, polnega vojaštva. Tu in tam so se še čula kratka povelja in poedini oddelki so se razvrščali v sliko, kakršne ni videl trg sv. Marka vsak dan. Na trgu je bilo komaj kje kaj prostora za ljudstvo. Toliko več beneške gospode je opazovalo strogo vojaško slovesnost iz bližnjih palač, z ložete, iz librerie in iz prokuracij: vsa okna so bila polna.

Trije zaporedni strelji so z galere naznanili, da stopa Hieronim Zeno na kopno. Ž njim je prihajal oddelek častnikov, večinoma vojne mornarice, v belih oblekah, ki so se naglih, prožnih korakov odpravili na trg. Trobente so zadonele. Kratki, razburljivi signali so sikali v ozračje ter se bíli ob zidovje stolnice in palač. Vojaštvo se ni več zganilo, le poveljniki so pazili bistrih oči, kako se stvari razvijajo. Zeno je s pribočnikom obšel dolgo vrsto mladih ljudi, ki so bili drugi lepši od drugega, prav izbrano cvetje. Vsakemu je podal roko in mu izročil majhno izkaznico na

pergamenu, ki je bila vdelana v rdeče usnje in okrašena z zlatim levom sv. Marka. Kratko je pri vsakem pristavil, za kaj ga imenuje, mladci pa so razburjeni spet stopali v vrste. Kmalu je bilo imenovanje končano in poveljnik je mlade častnike nagovoril ter jim z mogočnim glasom narekoval prisego.

Potegnili so sablje, prvič pripasane, in prisegli, in nihče ni pomislil, da je ta prisega napoved usodnih dni, da je za marsikaterega izmed njih, mladih in lepih, zdravja kipečih ljudi prav za prav oporoka pred nasilnim grobom. Prisegli so, da bodo zvesto branili Serenissimo, do zadnje kaplje krvi, in prisegli so krvavoresno. Svečanost trenutka jih je popolnoma prevzela in vse je trepetalo v teh mladih krepkih telesih. Ves obred je vplival na neizkušene mladce tako silno, da so pobledevali od razburjenja in bi bili ta trenutek zmožni napraviti najnepremišljenejše dejanje.

Ko so se sablje povesele ter se je svečani trenutek spet krčil v ledeno strogost pokorščine in discipline, je bila slovesnost pri kraju. Še rezek «pozor!» — Hieronim Zeno je odhajal. Trobente so mu klicale v pozdrav, da je jekalo z ene strani Markovega trga v drugo. Takoj za tem pa je bil razhod. Vojaštvo je začelo izginjati v istem redu, kakor je bilo prišlo: streli s poveljniške galeje so grmeli čez mesto in čez morje ter naznanjali, da je slavje končano.

Goljev oddelek je došel v popolnem redu do onih dveh stebrov na Piazzetti, kjer so obglavljali največje zločince ljudovlade. Sestavljen je bil iz najpogumnejših mladcev, ki so si že vsi pridobili sloves z izrednimi deli in ki so jih hotele danes spoznati vse Benetke. Ves ženski svet, najplemenitejše gospe, ki je bila v njih drobnih, voljnih ročicah usoda države, vse so danes prišle k tej proslavi z edinim namenom, da vidijo to nenavadno skupino. V ničemer drugim se ni tako zrcalila vsa moškost, vse zmogoslavje mladostne moči in lepote kot v tej dvajsetorici. Ti izredni junaki neviht in borbe so bili tako daleč od vseh ostalih pomehkužencev mesta, od uradnikov, trgovcev, podjetnikov, od znanstvenikov, da, celo od državnikov, da so to uro kraljevali Benetkam in da so se vse oči upirale vanje.

Med dvema stebroma se je dvajsetorica ustavila in dobila prostost. Takoj pa jih je obkrožila množica ter jim pričela vzklikati. Ogromno ljudstva je valovilo vse okrog ter se gnetlo na obrežje, da bi še enkrat videlo mlade odlikovance, ko bodo stopali v ladje in v gondole.

Golja je bil v največjem metežu in ni vedel, kam naj krene. Vse, kar se je godilo, mu je še vedno drhtelo v srcu in živcih. Nekaj ga je vzdignilo iz enoličnega vsakdanjega življenja, čutil je krila, čutil je, kakor da se preraja. Ponos se mu je zdramil to jutro, ves lehak mu je postal korak, da sam sebe ni mogel razumeti.

«Golja, Golja!» ga je nenadoma poklical znan glas ter ga zbudil iz prijetnega zamaknjenja.

Golja se je ozrl in zagledal kapitana Vendramina, ki ga je vabil s seboj.

«Naročilo imam zate! Vabljen si na večerno zabavo, Mocenigo te vabi!»

Golja ni razumel in je neverno gledal elegantnega prijatelja, črnega, kakor da je rasel pod sicilskim solncem.

«Pojasnil ti bom,» je nadaljeval mali plemič. «Patricijske rodbine se hočejo izkazati. Razdelile so si današnje odlikovance, da jih sprejmo medse in pogoste. Kaj praviš ti?»

«Lepo!»

«Lepo morda ne, pametno pa!» zavrne Vendramin. «Počastiti vas hočejo in pokazati, da spadate med nje. Vendar — razlika ostane! Vsekakor, kdor pripravlja vojno, mora imeti zanesljive ljudi. E, znajo računati, vidi se, da je to njih vsakdanje opravilo!»

Golja ni povsem razumel in ni odgovoril ničesar.

«Pojdeva skupaj... Ne, čakaj... Da, skupaj!» se je odločil plemič. «Ali poznaš Mocenigove? V Velikem prelivu imajo eno najlepših palač, tam blizu, kjer je turško tržišče. Tebi ne bo znano, a veletržec je eden izmed najoblastnejših mož ljudovlade. Lisjak, da mu ga ni para! Povsod ima prste vmes, a ga nikjer ni videti. Spoznal ga boš, enega izmed nevidnih bogov Serenissime. Krasno hčer ima, edinko. Prav priljudna je, posebno z lepimi mladci! Morda še preveč! Zato jo vse Benetke poznajo!»

Počasi sta se prerila skozi množico in šla proti ladjedelnici. Vendramin je pripovedoval o Mocenigu ter se vedno spet vračal na grozečo vojno nevarnost. Bil je uverjen, da pride do krvavega spopada med Serenissimo in polumesecem zaradi gospostva na vzhodu.

«Toda vojna je velik potres,» je dostavil, «prav v dnu tal razmaja in razruši vse obstoječe. Še dolgo potem ruši, ko je že davno odločena. Vojna me ne zanima, vem, kakšna je. A rad bi videl, kar pride za njo. Slutnja mi pravi, da so ogromne spremembe pred vrati, pa naj Serenissima dobi ali izgubi v tem

križanju mečev. Če dobi, ni več njeno gospostvo na vzvodu pravega pomena; če izgubi» — ozrl se je okrog, kakor bi se bal nepovabljenih ušes — «če izgubi, bodo udarjeni na glavo vsi današnji vladarji ljudovlade.»

Kakor je bilo Golji plemičevo razpravljanje nekaj povsem novega, se vendar ni mogel otresti neprijetnega čuvstva ob misli na Mocenigovo vabilo.

«Ali se vsekakor moram udeležiti nocojšnje zabave?» je vprašal prijatelja, ko je najživahneje pripovedoval.

«Še vprašaj!» se je zavzel Vendramin. «Vabilo Mocenigovih je kakor ukaz. Hujšega bi ne mogel storiti, kakor da nocoj izostaneš. To bi bil že upor! Ali res ne veš, kako je v teh krogih? Še mene bi spravil v zadrego, če se ne odzoveš, ki imam nalog, da te vabim.»

Golji je bilo sitno. Sin morja in nižin ni imel pojma, kaj naj počne v oni družbi zvečer, kako naj se vede, kaj naj govori. Čutil je, da mu bo silno mučno, zato je mislil edino le, kako bi se izognil vsemu. Povedal je to odkrito.

«To bi bila skrajna neumnost!» ga je zavračal plemič. «In je naravnost nemogoče! Zato boš šel tja: če so oni visoki, imaš tudi ti svoje ime! In kar je glavno, ne misli, da so boljši od tebe, če so višji. Približaj se jim, priuči se njih običajem, če je priložnost, in skušaj jih spoznavati! Videl boš, da ti bo še mnogo koristilo. To je, glej, moj prijateljski nasvet! Preskromen si!»

Plemič je pričel razlagati podrobnosti o večerni zabavi, kdo se udeleži, kakšne navade imajo pri tem, z isto natančnostjo kot prej o vojni in posledicah. Moral je mnogo preizkusiti življenja, mnogo se gibati v družbi in nenavadno poznati ljudi, da mu je bilo vse tako vsakdanje in enostavno. Golja se je čudil njegovi gotovosti in mu jo je zavidal.

«Stvar je odločena,» je končal plemič. «Zvečer te pričakujem na trgu Celestia in od tam se peljeva v Canal grande s čolnom. Po poti dobiš še nekaj navodil, da ne boš preneroden. Sicer pa ne boš sam, bo še nekaj tvojih vrstnikov, nič manj neokretnih kot si ti.»

Ločila sta se. Vendramin je imel še svoje posle ter je bil šele pod večer popolnoma prost. Golja pa se je sprehajal po solnčnih ulicah, si skušal razjasniti pomen današnjega dne in bližajočega se večera. Obenem pa je razmišljal, kje bi našel primerno stanovanje, ker je spoznal, da ne moreta več ostati z materjo v bednem podstrešju.

(Dalje prihodnjič.)

CELJSKA KRONIKA

DRAMATSKI MOZAIK V TREH DELIH

ANTON NOVAČAN

PRVI DEL.

HERMAN CELJSKI

Četrto dejanje.

Osebe kakor v prejšnjih dejanjih. Ljudstvo. Bičarji. Ulica pred celjskim dvorom. V ozadju dvor, vidna je kolonada dvora. Na desni terasa v cvetju in zelenju. Med stebri Aron Salobir in Trije židi. Izven odra šum mnogega ljudstva. Solnčen dan.

1. prizor.

Aron Salobir in Trije židi.

Prvi žid. Arona ni. — Arona ni.

Drugi žid. Arona ni. — Arona ni.

Tretji žid. Druži se s krščanskim svečenikom, Aron se na krst pripravlja.

Prvi žid. Gnus Izraela.

Drugi žid. Ti môra Jakobova.

Tretji žid. Kaj nisi bil v Ogleju s kaplanom Enejem Silvijem?

Aron. Bil sem v Ogleju.

Prvi žid. Izdajnik, huj.

Drugi žid. Kamenajmo ga.

Prvi žid. Dal si je ostriči brado, lejte, in oblačila je zamenjal.

Tretji žid. Aron je izpuhtel, Aron je izdal vero naših očetov, Aron je uskočil.

Aron. Mir, molk ukazujem, sodrga. Ne veste, da ste z mano v pasti? Kdo vam je ugladil pot po celjskem svetu? Samo en krik odveč in mi smo vsi pod Hermanovo peto. Zato, molčite. Nič moja brada in ta oblačila, nič vaših dvomov strast in skle-pov kratka pamet, še manj namen osvetnega obreda. Za te besede, za te obrede ni časa zdaj.

Tretji žid. Zakaj si nas pa klical?

Aron. Za važno, važno reč. Stopite bliže. Zdaj moramo mi vsi na trg — med ljudstvo pred sodnijo. Tam danes sodijo gospo Veroniko. Grmada že stoji in rabelj je pripravljen.

Prvi žid. Nikar na trg. Ko njo sežgo, posežejo po judih. Bežimo.

Drugi žid. Bežimo, bežimo.

Tretji žid. Bežimo, Aron.

Zunaj velik šum naroda.

Klici (zunaj). Na grmado — na grmado. Smrt Veroniki — smrt čarovnici. Na grmado — smrt.

Z desne na levo hite posamezni meščani, kmetje, fratri.

Aron. To je delo patra Melhijorja in njegovih fratrov. Na nas je, da spreobrnemo te glave in damo njih jezikom drugo smer. Na noge, bratje. Razsujte ta denar med narod in šepetajte mu, da je od nje. Razvnemajte mu strast z natolcevanjem, da je Veronika nedolžna in Herman kriv. Ko tolpa zagori v plamenu in v srdcu plane proti Hermanu —

Klici. Na grmado — na grmado. Smrt — smrt.

Aron. — tedaj storimo, da bodo ista grla vpila: Proč s tiranijo.

Proč s tiranom. Naj živi nedolžna Veronika.

Prvi žid. Proč s pijavko.

Aron. Tudi.

Drugi žid. Proč z ubijalcem.

Aron. Tudi.

Tretji žid. Dobrotnica Veronika, živio.

Aron. Tudi tako. Zavezniki vam bodo bičarji. Recite jim besedo «Aron» in razumeli bodo. Še dvomite o meni?

Prvi žid. Aron! Naša modra glava.

Drugi žid. Ti odkupitelj.

Tretji žid. Ti odkupitelj.

Aron. Da se pomirite in veste vse, kar delam, vam moram razodeti, da sem bil v Ogleju z Enejo Silvijem. Tam sva najela pravoznanca, ki brani danes gospo Veroniko. Da potemnijo danes celjske zvezde.

Prvi žid. O, da bi zatonile —

Drugi žid. — ugasnile —

Tretji žid. — in padle v blato.

Aron. Zvečer se snidemo pod hrastom in obnovimo svoj obred. Potem izginete za čas iz te dežele in vsepovsod oznanite občestvom Izraela, da smo opravili osvete in naloge svoje — prvi del. Zdaj pojdimo, premesimo to ljudstvo.

Aron in židi se razlezejo. Zunaj Veroniki sovražni klici. Čez oder preletajo ljudje. Z leve prisope Pater Melhijor, se zagleda v dvor, potem si premisli in hiti nazaj na levo. Zbor bičarjev pripleše z desne. Nagi so do pasu, v rokah imajo križ in bič. Bičajo se vzajemno in besno plešejo.

2. prizor.

Zbor bičarjev.

Bičarji.

Lačni smo —

žejni smo —

sužnji smo. —

Za grehe vseh —
 vsevišnji — —
 trpimo vdano —
 neskončano. —
 Imamo planine —
 trate ne —
 imamo njive —
 kruha ne. —
 Nikogar ni —
 na zemlji —
 brez greha —
 in le pokora —
 je duši uteha.
 Lačni smo —
 žejni smo —
 sužnji smo. —
 Za grehe vseh —
 vsevišnji — —
 trpimo vdano —
 neskončano. —

Prideta Jošt Soteški in Herič s četo Bošnjakov in preženeta bičarje.

3. prizor.

Jošt in Herič.

Jošt. Hustata. Po njih, po njih. Vrag ve, kakšni tiči so med njimi. Herič! Pojdi z Bošnjaki in obesi dva, tri. Imamo za to pravico. Ta tolpa. Privalila se je v mesto od vseh strani.

Herič. Vse ulice so polne ljudstva in še prihajajo nove in nove gomile hribovcev in poljancev. Beračev in postopačev pa je toliko, kakor jih še nisem videl na nobenem romanju.

Jošt. Dobro je opravil pater Melhijor. Vendar, če ne bo kmalu konca ljudskemu prilivu, treba bo zapreti mestna vrata. Je že dovolj zija, ko bo gorela na grmadi.

Herič. Veronika?

Jošt. Žgali jo bomo danes, žgali. Zgorela bo ženska in z njo vse bolezni, ki puhtijo od nje. Njeni dolgi lasje... njene zanke v glavi... njeno lokavo in nenasitno srce... vse bo zgorelo... Dim se bo valil do nebes in srečne zvezde, da so visoko, ker ne bodo okužene.

Herič. Morebiti, da ne bo obsojena.

Jošt. He! Ni me strah. Njeni zločini so dokazani — in sodniki so Hermanove trepetlike. Sam gospod Herman je povedal, da ga je zastrupiti hotela. Še jaz sem bil za pričo.

Herič. Ti — o čem?

Jošt. Da se je za njo utrinjal ogenj.

Herič. Pa si videl?

Jošt. Za vsako se utrinja ogenj. Vse ženske so hudičeve.

Herič. Če ti o ženskah, jo vedno presoliš. Friderik je pisal očetu pismo. Že veš?

Jošt. Pismo ne bo zaleglo. Ti Hermana ne poznaš. Skalo odvališ, njegove besede ne.

Herič. Še je čas, moj dragi Jošt. Stopi pred sodnike in povej resnico. Ti veš, da je nedolžna. Misli na svojo mater.

Jošt. Na mater — na staro mater — na pramater — na Evo. Kaj! Ti si mevža.

Herič. Ti veš, da je nedolžna.

Jošt. Mevža.

Herič. Jaz te prosim, še je čas.

Jošt. Mevža.

Bošnjaki pripode trop ljudi in bičarjev. Med bičarji so Trije židi.

Jošt. Po njih. Po njih. Hustata. Hustata.

Jošt in Herič odideta, goneč tolpo. Klicanje ljudstva. Na teraso pride Herman s tremi dvorjani.

4. prizor.

Herman in Trije dvorjani. Pozneje Jošt Soteški in Pater Melhijor.

Herman (s pismom v roki). Vse gre prekrasno. Lejte, nekaj solnca še posije tudi k nam, ki smo odeti v črno žalovanje. Naš mladi Herman ni zapustil moškega potomstva. A Friderik nam je poslal iz stolpa pismo. Tako nenadoma se je pogreznil mladi Herman v carstvo senc. Velikih del res ni opravil — in vendar, sinko moj, oko te moje išče brez prestanka. Zakaj, zakaj si šel? Kaj res, da mrtvi kliče žive? Odgovori, prvi svetovalec. (Nagovorjeni molči.) A Friderik je pisal pismo. Tu, berite še enkrat tisti stavek.

Dvorjan (bere): «— zakaj, dušo moža, kadar resnično ljubi, obdajo vsega stvarstva brezmejni vidiki, da je ves jasen. čist in ves popoln. Kdo me bo sodil, oče, če ne jaz sam? —»

Herman. To pravim, to je veličina. Zato naj bo le sam in naj ostane v stolpu sam med tistimi brezmejnimi vidiki. Še tega ne, da bi pisaril komu ali s kom govoril, še tega ne. On mora biti sam, da mine vse, kar je sedaj na stativah moje volje in

usode. — Ampak z juga nam doletajo prijetne lastavice. Poslanstvo kralja Tvrčka je na potu in v kratkem že udarimo pečate na pogodbo, po kateri zavladajo nad Bosno celjske zvezde. Tudi vohuni naši in zaupniki poročajo, da režemo na jug globoke brazde — do Jadrana — do Helesponta —

Klici. Na grmado — na grmado. Smrt — Veroniki.

Herman. Možje, ta dan je moj. Ne slišite? To naše dobro ljudstvo. Že kliče kazen na glavo razuzdanki. In če narod kliče, mislim, da sodniki ne bodo zaostali. Obsojena hetera na grmadi... (Klici.) Da, na grmadi.

Veroniki sovražni klici jenjajo. V šumu tolpe in nemiru plane jasen krik, ki se stoteri.

Klici. Proč s tiranom. — Naj živi nedolžna žena. Naj živi Veronika. Proč s tiranom — tiranom — tiranom.

Herman. Kako? Ali slišim prav? Je res? Ne, saj ni res. Pijan šaljivec se je pomešal med ljudi in zbija svoje puste šale. (Klici.) Kaj je mogoče, da je naš duhovnik izgubil oblast nad ljudstvom? (Klici.) Zakaj pa mi redimo vse te svete in lakomne kloštre? Obrzdajo naj sodrgo. Zahtevam, ukazujem. Hej, vi moji svetovalci, kimáteljne sfinge! Stopite dol na trg, odprite usta in pomirite mi narod z lepa ali z grda. Idite že. Kaj še strmite? (Dvorjani odidejo negotovaje. Pride Jošt Soteški.) Kaj to pomeni?

Jošt. Razpenili so tolpo bičarji.

Herman. Obesi jih.

Jošt. Dva že visita.

Herman. Obesi vse.

Jošt. Ne gre. Preveč je ljudstva. Bojim se vstaje.

Herman. Vstaje? Ta narod ima pravico vstati šele na sodnji dan. Sam grem mednje.

Jošt. Nikar. Imajo nože, bodeže sem videl.

Herman. Sam grem mednje. (Vrne se Prvi dvorjan.) Kaj ti poveš?

Prvi dvorjan. Izdajstvo. Izdajstvo svečenika.

Herman. Kdo? Pater Melhijor?

Prvi dvorjan. Ne, Eneja Silvij, kaplan.

Herman. Od kdaj je tvoje dostojanstvo kovaški meh? Govori, suša. (Vrne se Drugi dvorjan.)

Prvi dvorjan. Ne morem — ta naj pove.

Drugi dvorjan. Gorje, nesreča. Veronika ne bo obsojena.

Herman. Kaj si videl in slišal tam?

Drugi dvorjan. Pred sodnijo je ljudstva! Točno, razjarjeno mravljišče. Vse je proti vam, meščani, kmetje, bičarji in še

berači. Sodniki zro v Veroniko, kakor bi svetnico. Zaman so vsi dokazi in vse priče, zaman modrost velikega tožnika. Vse zlomi in zdrobi učeni zagovornik. Eneja Silvij pa roti in prosi in kliče, zamaknjen v strop, da je nebo odprto, da jokajo se angeli — skratka, nepopisna je moč njegove besede. Le pater Melhijor neroden vztraja.

Herman. Eneja Silvij ni več v moji službi. Izročite Laha Bošnjakom na batine. (Vrne se Tretji dvorjan.) Obsojena? Reci, ne obotavljaj se.

Tretji dvorjan. Vozlajo zadnji voz in so tik pred sodbo. Rabelj drgeta razburjen. Prižgal je spodnji kraj grmade, toda ljudstvo je ogenj poteptalo. Grmado so raznesli bičarji in zapodili rdeče hlapce. To vem in to povem.

Herman. Ti malo veš. Razkačena drhal je brez preudarka, sodnik pa ve, da mora soditi za sto in sto vesti. (Vrišč naroda.) Ta vrišč naznanja, da je vse pri kraju, sodba izrečena, prestopnica obsojena in dana rabljem v roke. Drugo ne more biti. (Pater Melhijor.) To nam sedaj pove ta sveti mož. Stopi bliže, ti božji mož. Reci, patre Melhijore, da je pravici zadoščeno.

Pater Melhijor. Ni, ni. Jezik je vse pokvaril, jezik je vse ovrigel, jezik pravoznanca, ki ga je najel Eneja Silvij. Ima toliko urnih besedi kakor dež mokrih kapljic, učen je tako, da bi mu ob zgovornosti ribe naproti priplavale. Tožnik trdi: Veronika je kriva, da je s čarovnijo zapeljala mladega gospoda, na kar mu pravoznanec odgovarja: Ni kriva. Vsi vemo, da nas ženske zapeljujejo, ako so mlade in lepe. In spet tožnik: Je kriva, da je našega gospoda zastrupiti hotela. — Ej, kliče zagovornik, tak star gospod ima pač svoje imaginacije. — Po vrsti smo preorglali register vseh dokazov, za in proti, ampak za vsak naš «za» je pravoznanec zapiskal dvakrat proti. Ona pa — sodniki so potili krvavi pot — tako je bila krasna. Kar je tehtnica na njeni strani bila še prelahka, dodal je teže z milim vzdihovanjem Eneja Silvij. Prevesila je njena stran in —

Herman. — ni bila obsojena?

Pater Melhijor. Ne.

Herman. Besedo iščem — dajte mi besedo. Ljubavno gruljenje samice je sodnikom zameglilo glave. Haha, možje, možje! Zdaj vidim, da sem jaz pod mojim žezlom edini mož. Ta skot uničim in najsi je stonoga, ne bo izmaknila se moji, moji pravdi. (Vrišč.) Kaj vidim? Sem vali se ljudstvo? Jošt!

Jošt. Pred njim gre črni svečenik Eneja Silvij.

Pater Melhijor. In ona, lejte, na rokah bičarjev.

Jošt. Hej, Bošnjaki!

Ljudstvo. Živela Veronika.

Bičarji postavijo Veroniko pred Hermana. Bošnjaki zaprejo ljudstvu pot do terase. Eneja Silvij stopi pred Hermana.

5. prizor.

Prejšnji, Eneja Silvij, Veronika, ljudstvo.

Eneja Silvij. Ecce homo. Roka tvoja, silni Herman, jo lahko zgnete v prah ter nam igraje upogne tilnik vsem. Vladar si. Ali pomni, da je nemožato, če v ljutini preziraš sklep sodnikov in tega ljudstva glas. Ona je nedolžna. Priznaj to sodbo.

Ljudstvo. Priznaj — priznaj.

Herman. Te sodbe ne priznam.

Eneja Silvij. Imaš razloge? Kar čuti tu stotero src, utegne jim ostati večna môra, ako molčiš zakrknjen in se opiraš le na svojo moč.

Herman. Povej jim, patre Melhijore, te razloge.

Pater Melhijor. Čarovnica nevarna —

Eneja Silvij. Sodniki so spoznali, da ni res.

Ljudstvo. Ni res — ni res.

Pater Melhijor. — in struparica.

Eneja Silvij. Natolcevanje, to ni res.

Ljudstvo. Ni res — ni res.

Veronika. Ne sodite iznova. Z mene je umita vsa kleveta in jaz bi poletela v svobodo rodnih gajev, da ni moj miljenik v zidovju. Zanj še drhtim, za svojega soproga prosim, da bi zasijala na tem kamenitem licu dobra črta in mi oznanila, da vse odpušča oče sinu.

(Herman povesi glavo.)

Eneja Silvij (prosi): V beli obleki se bliža plahoma, strahoma sklenjenih rok pokleka pred tebe in trka na tvoje srce — usmiljenje. Herman, vladar, usliši mu prošnjo, da tudi ti prejmeš njegov blagoslov, za sebe in rod, za stoletja. Nikar ne odlašaj. V mračnem zidovju bije hrabro srce — ono je tvojega sina. V temi hlepijo po solncu goreče oči — oči so tvojega sina. Ljubezen razdvojeno združi, daj ji v prostosti poleta, ljubezen je tvojega sina.

Ljudstvo. Usmili se — usmili se.

Veronika. Usmili se in daj prostost še njemu.

Herman. Še njemu?

Veronika. Svojemu sinu, Frideriku, mojemu soprogu.

Herman. Obešenjak za obešenjaka prosi?

Veronika. Kaj nisem svobodna?

Herman. Še danes te popeljejo na trdni Óstrovcec.

Veronika. Spet v ječo, mrak, k brezupnim vlažnim stenam?

Herman. Na Óstrovcu ni bolje nego kje drugje.

Veronika. In Friderika ne uzrem?

Herman. Nikoli več.

Veronika. S čim sem se pregrešila, da snuješ trdovratno moj pogin? Ali sem bila lakomna tvojega bogastva, moči in slave? Pohotna morebiti za sladostrastjem tvojega sinu? Láskrna dobrot osamljene vladarske družbe? O ne, mogočni Herman. Jaz sem hčerka tvoje zemlje in tvoje zemlje klic je bil, ki me je klical, da prinesem glas tvoje zemlje tudi v tvojo kri. Naj ne misli nihče, da bo stoloval nad zemljo z bičem v roki. Vlada si naš in k svoji zemlji moraš, prej ko te objame večna senca smrti. Tvoj sin je to razumel, in ti, če nama dvema uničuješ srečo, uničil si jo sebi.

Herman. Nesrečnica, zaman se povišuješ. Kaj more jagnje v čredi, ako ga izbere roka gospodarja za klanje? Žadela si ob mojo roko — in pasti moraš.

Veronika. Tedaj — upor. Jaz nočem še umreti. Ti, ljudstvo, in vi, živa moška srca, ne dopustite, da me pogubi ta krvolok. Jaz nočem še umreti. Pomagajte. Pomoč.

Ljudstvo. Upor! — Vsi smo s teboj! — Upor! — Ne damo je! Upor! — Zaščitimo ubogo ženo! — Na nož! — Upor! — Na nož!

Veroniko zagrne ljudstvo. Borba s stražo. Pater Melhijor zbeži.
Eneja Silvij pade na kolena pred Hermana.

Eneja Silvij. Nikar prelivati krvi, mogočni, silni —

Herman. Stojte, možje in ljudstvo. Odstopi straža. Jaz nočem, da bi tekla nedolžna kri. Stopi sem, Veronika. Čujte me vsi. Jaz vam jo izročim in ji dajem vso prostost in sina svojega postavim v vse pravice ob njeni strani, ako mi Veronika odgovori na ta vprašanja. (Veronika stopi pred njega.) Veronika, poglej v oči in reci, ali nisi bila ponoči v moji spalni? Podala si mi strupeno kupo vina, da bi me ubila. Ako to zanikaš, tedaj si prosta, na mene pa naj pade vsa sramota, ker sem lagal, da bi pogubil slabotno žensko. Reci, da nisi, in jutri že bo moje žezlo delil s teboj moj sin. Molčiš? Jaz ne morem čakati. Ali si bila v moji spalni?

Veronika. Bila sem.

Herman. S strupeno kupo?

Veronika. Da.

Herman. Zavdati mi hotela?

Veronika. Kriva sem.

Herman. Dobro, rekla si. Dvorjani, ljudstvo, Jošt, storite, kakor je sodila. Na Ostrovcu naj v temni ječi trpi za greh do konca svojih dni. Taka je moja pravda.

Herman z dvorjani odide. Jošt s stražo odpelje Veroniko. Eneja Silvij dvigne za njo roke na blagoslov. Ljudstvo se razhaja razočarano. Le bičarji se zberejo. Zamajejo se križi, zbor krene. Eneja Silvij se jim pridruži kot zadnji.

6. prizor.

Zbor bičarjev in Eneja Silvij.

Bičarji.

Lačni smo —
žejni smo —
sužnji smo. —
Za grehe vseh —
vsevišnji — —
trpimo vdano —
neskončano. —
Imamo planine —
trate ne —
imamo njive —
kruha ne. —
Nikogar ni —
na zemlji —
brez greha —
in le pokora —
je duši uteha. —
Lačni smo —
žejni smo —
sužnji smo. —
Za grehe vseh —
vsevišnji — —
trpimo vdano —
neskončano. —

Zbor bičarjev z Enejo Silvijem počasi na desno. Ko zamre njih pesem pridrvi Jošt Soteški s stražo, ki se spusti za bičarji, z dvora pride Aron Salobir.

7. prizor.

Jošt Soteški in Aron Salobir.

Jošt (za stražo): Po njih, po njih. Kaplana vlovite in z njim na batine, Bošnjaki. O, moji vrli, tako, tako.

Eneja Silvij (za sceno): Barbari! Barbari! (šum se poleže.)

Aron. Imam srečo, vitez. Našel sem te kakor cekin na cesti. Ob pravem času namreč. Drugače pa cekina nisi vreden.

Jošt. Poberi se. Da te ne zabodem, gnus.

Aron. Ne boš zabodel, vitez. Ako zabodeš mene, odsekajo tebi desno roko in potem še glavo vzamejo. Takšne so zdaj postave.

Jošt (vleče meč). Izpred oči. Če ne, po tebi je.

Aron (kaže pismo). Poznaš pečate? Jaz sem od kraljice. Kraljičin odposlanec. To ti vzame sapo, vitez.

Jošt. Kje si prisleparil te pečate? Čemu?

Aron. Njen majestat kraljica pošilja to pismo tebi.

Jošt. Daj, izroči ga.

Aron. Natančno po ukazu majestata. Najprej ti naj ustmeno sporočim, kaj hoče, potem to pismo. Za potrdilo.

Jošt. Sicer je neverjetno, da bi kraljica govorila s takšnim gnusem, vendar pečati so pravi. Stopi malo dalje — jaz poslušam.

Aron. Njen majestat želi loviti lov.

Jošt. Kdaj in kje?

Aron. Krog Óstrovca, na Óstrovcu in v Óstrovcu. Tam bo divjačina, visoka, plemenita.

Jošt. Na Óstrovcu so plahi zajci. Če pošljejo še tebe tje, bo eden več.

Aron. Na Óstrovcu — v obokanem prostoru — spodaj — mora stati široka kad. Tako široka, da lahko zajček izproži noge v njej. Globoka — po preudarku.

Jošt. Kad? Za koga?

Aron. Za novega gosta. Kraljica hoče, da bi se novi gost okopal in čist in svež prilezel na drugi svet.

Jošt. Ti?

Aron. Ne jaz. Ti!

Jošt. Imel sem sanje, da sem segal z roko v globoko vodo in da ni bilo dna. Potem mi je ovila glavo svinčena tema.

Aron. Ti bistra pamet! Uganil si.

Jošt. V tem letnem času gavran zgodaj obletava Óstrovec in goro Krvavico. Kád mora biti? In je to na Hermanov ukaz?

Aron. Kraljica si je izprosila Veroniko za svoje maščevanje. Kád mora biti. Je po stari šegi, da gre takšna v vodo. Kraljica je izbrala tebe in Heriča. To je naročilo. Kako pa se zasučeta, hm, sama glejta. Malo po vodi burkati, malo s prsti stisniti... Jaz mislim, da ne bo brez tega.

Jošt. Zares, kraljevski lov. Samo ženska glava je mogla zasnovati tak naklep. Ti prejmeš pač nagrado za to zaupno službo. Daj pismo še.

Aron. Jaz bom v časti postavljen. V spremstvu majestata pojdem v Budim zlate štet.

Jošt (prebral je pismo). Ne pojdeš v Budim. Tu je pisano: «Na Óstrovce nevarnega listárja.» Na Óstrovcu boš miši in podgane štel.

Aron. Moj Bog, pravični, kako pa to?

Jošt. Po nalogu kraljice — pade tudi tvoja glava.

(Jošt zgrabi Arona.)

Z a v e s a.

IZ KNJIGE «MANJA»

I G O G R U D E N

1.

V življenju bežnem sem te srečal, Manja,
kot ptičko v jutru in se te vzradostil;
svoj sen in spev sem v tebi k solncu sprostil —
zdaj v dan zorim najvišjega spoznanja.

O, ve-li duša, kje živi? kdaj sanja?
kam pnejo se najvišji njeni mosti?
Smo romarji? smo bratje si? le gosti?
Vsak nad seboj se v usodni uri sklanja.

Rodil sem se kot lučka, ki zasveti;
ugasnil bom kot rádost, ki doperje:
o mati moja, si čutila tleti

to rádost mojo iz bolesti svoje?
Iz tebe v ženo moram zdaj goreti —
razvrgel plámen me je v noč na dvoje.

2.

Besede tvoje so kot vonj škrlatnih rož
v večeru tihem, ki se sklanja nad jezerom:
na bregu — pomniš še? — sva sanjala z večerom,
v ubranost žene pot iskal je mož.

Strasti ni bilo; vanje ni vtonilo
okrožje mehko kakor sen v viharje:
zajeto v zadnji dih večerne zarje
se moje žitje v tvoje sveto je prelilo.

In čutil sem vso slast in večno vez,
ki v veke sveti od moža do žene;
a bal sem se za čar minute ene,
da ugasne mi kot soj večernih brez.

Ko zrasla sva v polnoč, je ura bila
in ves sem strepetal za svojo srečo:
ko da je legla smrt v polnoč molčečo,
se tvoja duša k moji plaho je privila.

3.

Poslušam bajko? daljni spev za goro?
se zgodil čudež je, da ves v omami
sledim zdaj luči, ki se v meni drami
in v svet iz mene bo planila skoro?

Živim kot v sanjah, v bajni mesečini,
v meglé se vtapljam mesečno-dehteče:
kot zvezda čista, ki svetló trepeče
na dnu morjá, odsevaš mi v globini.

Molči večer... in prvo okno v daljnem griču
samotno se je vžgalo kot kresnica:
kdo sanja tam? mu rádost diše v lica?
je tesno mu kot pred viharjem ptiču?

O, da pogledal v dušo bi človeka-brata,
v globinah tvoje našel mu odseve
in zanj živel vse svoje, tvoje dneve,
v ljubav mu najino odklenil vrata!

4.

Tihi, jesenski oblaki nad mestom polnočnim;
ptiči klicáje gredó proti krajem iztočnim —
v dno moje duše je pala bridkost.

Tebe spominjam se, o golobica popotna,
ki zapuščena kot jaz in v tujini samotna,
sama in tuja si sebi kot gost.

Rad bi položil ti glavo na utrujeno ramo,
gledal v deževno polnoč in trenutek se samo
spomnil na večnost in smrti skrivnost.

Morda spoznal bi, da v smrti ljubav je najvišja,
globlja od žitja... in smrt izpolnitev najtišja,
v večnost iz večnosti most.

MIKLOŠIČ FRANC

RUDOLF KOLARIČ

če slovanske filologije, Josip Dobrovský, je s svojimi glavnimi deli: *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* (1792), *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* (1809 in 1819), po katerem so urejene in izdelane slovnice tudi drugih slovanskih jezikov, med njimi celo slovenska od Metelka, dalje *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (1822), *Cyrill und Method, der Slaven Apostel* (1823) itd., prvi začel znanstveno promatrati slovanski svet s filološko-historičnega in jezikoslovnega stališča. Na osnovi bogatega rokopisnega materiala je podal prvo znanstveno gramatiko cerkvenoslovanskega jezika in ustvaril z njo temelj primerjalni slovanski slovnici. S svojimi deli je zbudil pri Slovanih splošno pozornost in zanimanje za lastni jezik, tradicije, zgodovino, narodnost in literaturo ter s tem dosegel, da so pripadniki slovanskih narodov, predvsem malih in od drugorodcev tlačenih, začeli dvigati glave in spoznavati, da imajo tudi oni pravico do samostojnega kulturnega in političnega življenja. Obdelovati so začeli po metodah Dobrovskega svoj jezik, zbirali so razno narodno blago, živahno literarno delovali ter tako v ljudstvu zbuiali in ohranjali narodno zavest. Slovanski narodni preporod je zvečine posledica idej slovanske filologije, v kateri je od prvega početka zvenela kot temeljna struna misel in stremljenje po zbliževanju Slovanov, po slovanski vzajemnosti. Veliki Dobrovský in njegov prijatelj Slovenec Jernej Kopitar sta v tem zmislu večkrat izrazila svoje misli; prvi s svojim *«Slavinom»* 1806, drugi pa v *«Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark»*, Ljubljana 1809, kjer pravi *«diese so vielfach getrennte Nation wenigst im Geiste als ein ganzes ansehend»* (str. IV) sledeče: *«Nichts ist billiger, als daß die Aeste einer Familie ihre Schicksale und Verhältnisse gegenseitig kennen sollen.»* In pod slovansko vzajemnostjo razumemo ravno čut in zavest sorodstva vseh Slovanov in prizadevanje to sorodstvo v življenju tudi udejstvovati (M. Weingart, *Slovanská vzájemnost v minulosti a přítomnosti*. Ročenka university Komenského 1925—1926. Bratislava 1926, str. 37). Slovanska filologija pa je poleg filozofije podajala, rekel bi, tudi teoretično podlago prizadevanjem za slovansko vzajemnost (Weingart, l. c. 35). Največji zagovornik in teoretik ideje o slovanski vzajemnosti je bil Slovak Jan Kollár, ki se je

zanjo navdušil že 1812 kot študent v Bratislavi, kjer je od jugoslovanskih kolegov spoznal cerkvenoslovanski jezik ter uvidel, da smo vsi Slovani prav za prav en narod (Weingart, l. c. 36). Pesniški je izrazil to slovansko misel v *Slávy dcera* (1824), znanstveno pa podprl v svojih razpravah o literarni vzajemnosti slovanskih plemen. V smislu Dobrovskega in nekaj pač tudi pod splošnim pritiskom predmarčne policijske Avstrije je omejil slovansko vzajemnost na polje literature in posebno poudarjal filološke interese. Jezikovne skladnosti so bile takrat tudi najsilnejši argument prvih znanilcev slovanske vzajemnosti in celo često precenjevane (Weingart, l. c. 37). To Kollárovo slovanstvo je rodilo pri nas Jugoslovanih tako zvani ilirizem, ustvarjen in zastopan po Ljud. Gaju in Stanku Vrazu in je imelo za posledico literarno združitev srbsko-hrvatskega jezika v en sam književni srbsko-hrvatski jezik, kateremu služi za podlago štokavščina. Tudi slovenska pismena narečja so se v dobi ilirskega gibanja začela zbliževati ter se nekoliko kasneje podobno srbsko-hrvatskim tudi združila v enoten slovenski pismeni jezik, ki so ga sankcionirali pisatelji in pesniki Prešeren, Levstik, Cegnar, Erjavec, Valjavec, Mencinger, Jenko, Jurčič in Stritar.¹

Pri Rusih pa se je iz Kollárovske vzajemnosti in pod vplivom nemške idealistične filozofije Hegelove izcimilo slavjanofilstvo, ki je globoko posegalo v rusko literarno in tudi politično življenje (Weingart, l. c. 43 sl.).

*

V dobi evropske romantike in gori omenjenih idej slovanske vzajemnosti je preživel svojo mladost jezikoslovec Franc Miklošič, mož velikega dela in nesmrtnega imena, ki si je pridobil za slovansko filologijo nevenljivih zaslug. Poleg Dobrovskega, začetnika slovanske filologije, so mu bili predniki v njegovi stroki bistroumni in kritični Slovenec Jernej Kopitar, človek obširnega znanja, ki je napisal prvo znanstveno slovensko slovnico, izišlo 1809 (citirano že gori) in izdal l. 1836. starocerkvenoslovanski spomenik *Glagolita Clozianus*, v katerem je objavil in razložil tudi slovenske brižinske spomenike. Posebne zasluge pa ima Kopitar za Srbe, ker jim je namreč vzgojil velikega Vuka Stef. Karadžića, ustanovitelja srbskega pismenstva in literature v pravem narodnem srbskem jeziku. — Na Ruskem je v tej dobi, t. j. v dvajsetih letih prejšnjega stoletja napravil konec dotakratnim jezikoslovnim blodnjam in praznemu teoretiziranju, znameniti ruski filolog A. H. Vostokov, ki je s svojim delom *Раз-*

¹ Prim. A. Breznik, Slovenska slovnica. 3. izd. Prevalje 1924, str. 5.

суждение о славянскомъ языкѣ 1820 postal mahoma znan doma in na tujem in ki je leta 1827. izdal in podrobno gramatično objasn timer celo slovenske brižinske spomenike.² Naj omenimo še četrtega velikega Miklošičevega prednika in pozneje z Vostokovom nekaj let tudi njegovega vrstnika v slovanski filologiji, P. J. Šafaříka, ki je z ostalimi oral ledino slovanske filologije, posebno kot starinoslovec ter literarni in kulturni zgodovinar. S svojim življenjskim delom *Slovanské starožitnosti* (1836—1837) in knjižico *Slovanský národopis* (1842), kateri je priložena izvrstna narodopisna karta, je dokazal za takratno dobo kaj potrebno istovrednost Slovanov z Germani, Kelti, Grki itd., nazorno pokazal takratni slovanski svet ter podkrepil narodno zavednost pri Slovanih, ki so se teh del oklenili z vso ljubeznijo. Šafaříku samemu so prinesla višek njegove slave in postal je z njimi evropska a predvsem slovanska avtoriteta.³ Življenjsko delo te velike četvorice slovanskih filologov je Miklošič nadaljeval in ga z ogromnostjo in striktnostjo svojih del privedel do neslutene veličine.

S smrtjo Dobrovskega (1829) se zaključuje prva doba zapadne slavistike, ki je do takrat razlagala slovanske jezike še v duhu starega tako zvanega empiričnega jezikoslovja, ki pa je bilo brez smisla za zgodovinski razvoj jezikov in njihovo medsebojno genetično sorodstvo.⁴ A že l. 1819. je izšel prvi del Grimmove nemške gramatike, v katero je prvič uvedel historično metodo v jezikoslovju in po kateri so enakomerno obdelane vse minule dobe nemškega jezika in se ozira tudi na vsa glavna nemška narečja. V isti dobi pa je drug Nemeec, Franc Bopp, postavil temelj primerjalnemu jezikoslovju, ko je l. 1816. s primerjanjem staroindijskega jezika, tako zvanega sanskrita, z grščino, latinščino, perzijsščino in germanskimi jeziki (slovanskih takrat še ni upošteval), dokazal indoevropsko sorodstvo teh jezikov ter s tem prvič uporabil primerjalno metodo v jezikoslovju, kateri ne služijo za podlago zunanji, slučajno skladni znaki, marveč vsa notranja struktura jezika. Pozneje je Bopp v svoji *Vergleichende Grammatik, I—V* (1833—1852), to svojo metodo utrdil in razširil ter postal tako ustanovitelj in oče primerjalnega jezikoslovja.

² Грамматическія объясненія на три статьи Фрайзингенской рукописи, повторно издана в Филологическія наблюдения А. X. Востокова. Издал I. Sreznevskij, St. Petersburg. 1865.

³ J. H a n u š, *Ottův Slovník Naučný* XXIV. 1906. str. 555 sl.

⁴ Prim. Л. Милетичъ, Д-ръ Францъ Миклошичъ и славянската филология. Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина Мин. на родн. Просв. V. 1891, str. 415.

V slovansko jezikoslovje pa je te historično-primerjalne metode prinesel Miklošič, ki se je še pred svojim prvim nastopom, kot bomo videli, z njimi temeljito seznanil (L. Miletič, l. c. 414 sl.).

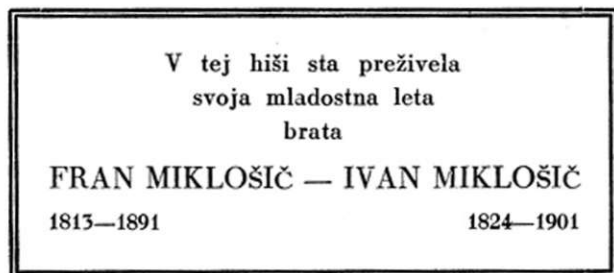
I.

Franc Miklošič je bil rojen 20. novembra 1813 v Radomerščaku, tričetrt ure od Ljutomera oddaljeni vasici, v sredini Slovenskih goric, v neposredni bližini vinorodnega in slavljenega Jeruzalema, v slavni «Prlekiji». Krasen je ta košček slovenske zemlje, od domačinov samih imenovan «štajerski paradiž». Kamor se oko ozre, povsod sami hribčki, ki so po pobožjih zasajeni z vinsko trto, s skrbjo in ljubeznijo negovano; na vrhovih pa se vrstijo bele zidanice, ena poleg druge in v katerih je človek zmeraj dobrodošel gost. Ko prideš na jeruzalemski hrib, se ti odgrne zavesa na vse strani. Na severozapad so razprostrte divne Slovenske gorice, na zapad zeleno Dravsko polje proti Ptujju, v ozadju levo haloški hribi; na severo-vzhodu vidiš rodovitno in bogato Mursko polje in onstran Mure naše ravno Prekmurje. Na jugu je razgled odprt proti Hrvaški; tja do gore Ivanjščice gre pogled, kamor hodijo ali so vsaj včasih hodili naši Prleki na božjo pot k Mariji bistrički. V sredini te bajno lepe pokrajine je torej prišel na svet Miklošič in tu preživel svojo mladost. O ljudstvu v teh krajih pravi M. M u r k o, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre⁵ str. 498, sledeče: «Po večini katoliško in slovensko prebivalstvo te pokrajine, ki je bilo posebno v prejšnjih časih v dobrih vinskih letinah dokaj premožno, reprezentira lep, krepak in delaven rod, je odkrito in samozavestno, da mnogo na red in snago, kaže veliko inteligenco in zelo ljubi družbo, veselo pesem in šalo.» Od tega ljudstva je Miklošič dobil svojo trdno, zdravo naravo, svojo občudovanja vredno delavno zmožnost, svoje odkrito mišljenje in samozavest, ponosno zavest neodvisnosti, vso svojo visoko inteligenco in bistrournost (M u r k o, ibid.).

V Radomerščaku je Miklošič ostal nekako do svojega petega ali šestega leta. Oče Jurij je imel namreč veselje do trgovine in ker je Miklošičeva mati Marija, rojena Zobovičeva z Vinskega vrha, sosednje župnije Sv. Miklavža pri Ormožu, prinesla precej denarja k hiši, so prodali posestvo v Radomerščaku in se preselili v bližnji trg Ljutomer, najbrž l. 1819., kakor se sklepa po kupni pogodbi za hišo št. 1 na Cerkvenem trgu (M u r k o, Forsch. 499). Tukaj je oče Jurij trgoval s soljo in deželnimi pridelki, obenem pa imel gostilničarsko obrt. Življenje v tej hiši je bilo torej precej

⁵ Forschungen zur neueren Literaturgeschichte. Festgabe für Richard Heinzel. Weimar 1898; krajšano: M u r k o, Forsch.

živahno. Mali Miklošič je imel tudi večkrat priliko slišati nemško govoro, predvsem od trgovcev, ki so prihajali iz severnejših krajev. Doma v družini, ki je bila precej številna, so govorili seveda slovenski. Prvorojenec Franc je dobil še tri brate in pet sestra, od katerih pa je ena kmalu umrla. Starši so imeli z otroki torej veliko skrbi, posebno še, ker oče ni imel zmeraj sreče pri trgovini; povrh pa mu je pri velikem požaru v Ljutomeru l. 1827. do tal pogorela hiša. Sezidati je dal novo, enonadstropno in se pri tem močno zadolžil. Ko je pozneje še dvakrat pogorela, je prišlo po smrti Miklošičeve matere (1843) vse skupaj v tuje roke (M u r k o, Forsch. 499). Sedanji lastnik hiše, trgovec Marko Rozenberg, je dal za odkritje Miklošičevega spomenika v Ljutomeru dne 8. avgusta 1926. vzdati vanjo spominsko ploščo z napisom:

Miklošič sam pa po smrti svoje matere ni nikdar več prišel v Ljutomer, največ zato ne, ker se mu radi nepoštenega postopanja njegovega posredovalca ni posrečilo rešiti očetove hiše pred prodajo. A skrbel je za očeta, ki je umrl v veliki starosti 91 let (1879). Od njegovih bratov pa je Ivan postal učitelj in deloval pozneje kot vadniški učitelj na učiteljski šoli v Mariboru in kot učitelj petja na mariborski gimnaziji. Bil je tudi skladatelj in avtor nekoliko slovenskih začetnic ter prvih beril za ljudske šole. Ostali bratje in sestre so ostali po večini v domačem kraju in se pozneje kot delavci in delavke porazgubili (M u r k o, Forsch. str. 500 sl.).

Ljudsko šolo, ki je bila nemška, je obiskoval Miklošič v Ljutomeru. Kazal pa je že takrat svoje velike zmožnosti. Bil je vedno prvi (M u r k o, l. c. 502). Ker je bil zelo živahen in nadarjen, ga je oče sklenil poslati v latinske šole, posebno še, ko je njegov brat Martin, župnik v Središču, obljubil svojo pomoč. V jeseni 1824 je prišel Franc v frančiškansko gimnazijo v Varaždinu, kamor so takrat Prleki navadno dajali študirat svoje sinove. Hrvaške šole tedaj sicer niso bile najboljše, a odločala je tukaj bližina, razne trgovske zveze in pa jezikovno sorodstvo Slovencev

s Kajkavci (M u r k o, Forsch. 502). V Varaždinu je Miklošič končal samo prva dva razreda, a je bil v obeh med odličnjaki in si je posebno v latinščini pridobil temeljito podlago. Leta 1826. se je preselil v Maribor, kjer so mu pa na gimnaziji radi slabega glasu hrvaških šol delali pri sprejemu težave. Po intervenciji ljutomerskega župnika Mihaela Jaklina in mariborskega okrožnega dekana Lešnika pa so ga vendarle sprejeli s pripombo, da je prestopil «aus dem Warasdiner Gymnasium mit guten Zeugnissen» (M u r k o, Forsch. 504). V Mariboru je šlo Miklošiču spočetka nekoliko težje ter ni bil vedno med odličnjaki. V vedenju in pridnosti pa radi svoje živahnosti in nagajivosti skoraj nikdar ni dobil prvega reda. Sicer pa se je učil vedno lahko. Radi hitrega razumevanja in izvrstnega spomina se mu sploh ni bilo treba mnogo učiti. O njegovi nagajivosti se pripovedujejo razne anekdote. Prof. M u r k o, Forsch. 505 sl., omenja nekatere; naj navedem tukaj samo eno: Nekoč je vprašal profesorja zemljepisja, kje leži Carigrad. Oba sta ga nato iskala na zemljevidu, a ga nista mogla najti, ker ga je Miklošič s prstom prikrival. Ko pa je prišel v klop, je zaklical: «ga že imam!» in šel ponovno k zemljevidu. V višjih gimnazijskih razredih pa je postal že bolj resen, zlasti zato, ker je bil zavaljo že omenjenega požara njegove domače hiše v Ljutomeru in težkega gospodarskega položaja očetovega, navezan na razne podpore in na samopomoč. To mu je pripomoglo v nadaljnjih študijah do velike samostojnosti. Tudi učil se je bolj pridno in se odlikoval predvsem v grščini, kjer je bil svojemu profesorju često neljub nasprotnik. Njegove velike talente je spoznal v Mariboru njegov profesor poezije in retorike Ivan Anton Zupančič (Suppantschitsch), doma iz Ljubljane, ki je imenoval Miklošiča naravnost «nebrušen diamant». Romantično navdahnjeni profesor, ki je tudi sam pesnil in pisateljeval, toda le nemški, je v svojih učencih zbuval ljubezen do slovenskega ljudstva ter jim priporočal gojitev materinega jezika. V Mariboru pa je Miklošiča navduševal za slovenski jezik še njegov ožji rojak Stanko Vraz, rojen 1810 v Cerovcu, občina Žerovinci pri Ljutomeru. Vrazova rojstna hiša je od Miklošičeve oddaljena le pol ure. V mariborski gimnaziji sta bila sošolca, a poznala sta se še z doma. Ostala sta si vedno velika prijatelja in Miklošič je Vraza že v gimnaziji navajal k pesnikovanju. Skupaj sta čitala razne klasike in Vraz ga imenuje pozneje celo svojega mojstra od mladosti (M u r k o, Forsch. 510).

V Mariboru sta 1830 skupno končala gimnazijo (6. razred) in odšla v jeseni na univerzo v Gradec, ki je bil takrat nekakšno kulturno središče štajerskih Slovencev, predvsem onih, ki so tukaj nada-

Ijevali svoje visokošolske študije. Ker so sem prihajali tudi dijaki iz ostalih slovenskih in celo jugoslovanskih krajev, je bilo življenje v Gradcu precej živahno. Miklošič je od l. 1830.—1832. študiral I. in II. letnik filozofsko-historičnih ved, kar je po takratnem učnem sistemu odgovarjalo prav za prav sedanjemu sedmemu ali osmemu gimnazijskemu razredu. Ko je končal filozofijo, je v letih 1832/3 do 1835/6 zelo pridno študiral pravo. Po dovršenih pravnih študijah pa se je zopet lotil filozofije in bil 23. junija 1838 (Murko, Forsch. 519) promoviran za doktorja filozofije. A še pred doktoratom je bil od 1. maja 1837 imenovan na mesto svojega odstavljenega učitelja Likavca za suplenta filozofije na graški univerzi, ker je malo prej z izvrstnim uspehom napravil prvi rigoroz iz filozofije. V tej častni službi je ostal Miklošič do konca štud. leta 1837/38 ter medtem predaval teoretično in moralno filozofijo in zgodovino filozofije. Kot izpraševatelj filozofije pa je bil s kandidati, ki so bili še malo mesecev prej njegovi tovariši, zelo strog (Murko, Forsch. 520).

Po filozofskem doktoratu l. 1838. se je Miklošič potegoval celo za redno stolico filozofije v Innsbrucku, a je na veliko srčno slovanske filologije ni dobil (Murko, l. c. 522 in Pastrnek, OSN⁶ 290).

V graških letih se je Miklošič poleg svojega obveznega študija veliko zanimal za vse družabno in literarno življenje, a je vse to dovedel tudi v pravi sklad s svojim obligatnim delom. Pridno se je učil raznih slovanskih in neslovanskih jezikov. V «curriculum vitae», ki ga je napisal l. 1838., ko je kompetiral za omenjeno stolico filozofije v Innsbrucku, pravi sam, da govori poleg nemščine in latinščine še italijanščino, francoščino, angleščino, slovenščino in poljščino, razume pa tudi ostala slovanska narečja ter staro- in novogrščino (Murko, Forsch. 523, Pastrnek, OSN 291). Iz tega vidimo, da je svoj prosti čas temeljito izrabil. Že gori smo rekli, da je mladi Miklošič živel v dobi nacionalno-patriotičnih idej romantike in misli o slovanski vzajemnosti, kar je pač tudi pri njem zapustilo svoje sledove. V Gradcu je mnogo občeval s Poljaki, ki jih je po ponesrečenem poljskem uporu (1831) tamkaj internirala avstrijska vlada, tako n. pr. z grofoma Vladislavom in Tadejem Ostrowskim, Kamieńskim in Pokrzywnickim. Pri grofu Vlad. Ostrowskem, poslednjem poljskem državnem maršalu, je bil Miklošič nekaj časa celo domači učitelj in je za to dobival hrano, stanovanje in povrhu še 200 srebrnih goldinarjev ter bil tako zelo dobro situiran. Pri Ostrowskem se

⁶ F. Pastrnek, Miklosich, Ottův Slovník Naučný, zv. XVII. 1891, str. 290—295.

je dobro naučil poljščine ter se pridno vadil tudi v francoski konverzaciji. Saj je znano, da je bilo poljsko plemstvo zelo francosko in da celo naš Prešeren v svoji Novi pisariji pravi: «Poljak da francozuje». Maršal Ostrowski je bil izobražen mož in velik prijatelj znanosti in umetnosti. Prevajal je celo Ossiana, Byrona, Schillerja, Goetheja itd. Z Miklošičem se je često sprehajal po mestu in z njim poljski konveržiral (Murko, Forsch. 527). Miklošič je pozneje celo poučeval poljščino svoje tovariše, medtem ko je Vraz učil ruščino.⁷ Z Vrazom sta ostala tudi v Gradcu dobra prijatelja in bila tukaj celo nekaka voditelja mladine. Družabno življenje graške slovenske mladine je bilo zelo domače. V Oblak (po Murku, Forsch. 529 sl.) pripoveduje, da sta se Miklošič in Vraz celo v predavalnici dražila z epigrami. Pred začetkom predavanj so bili mnogokrat na tabli napisani razni Vrazovi zbadljivi verzi na Miklošiča, ki jih pa poslednji ni ostal nikdar dolžan. Odgovarjal mu je včasih skoraj malo grobo, kot. n. pr.: «Osel bo napisal astronomijo, Vraz pa prozodijo, ali sledeče:

«Raji uči se filozofije
Lepe, in ne kvas' filologije,»

(Drechsler, St. Vraz, str. 199 op. 15.). Miklošič je prosil pozneje Vraza za svoje «puščice» pismo za odpuščanje (Murko, Forsch. 530 sl.). Vendar vse te zbadljivke niso mogle razdreti njunega prijateljstva. Miklošič je Vrazu kljub temu brat, ki ga je privedel v veže Minerve in kateremu želi vence slave:

«A ti brate, što ti u priklétje
Od Mudrice uvede mi um!
Da te Slava vèk u vènce splétje,
Razigrava grèkih maslin' cvétje,
I tih palmah hindostanskih šum!»

(Děla St. Vraza. II. 1864. : Prvo lištje, str. 9.)

Najlepše se ga pa spominja v svojem Babjem Klanjcu (1839), kjer pravi, da ne bo nikdar pozabil njegove ljubavi, skrbi in brige, marveč vedno stavil njegovo ime v knjigo svojega življenja. Bil mu je vodnik v njegovi neumni mladosti in mu pokazal svetli prag resnice. Skupaj sta prehodila jasna ozračja od Marona do Homera, od Byrona, Alighiera do Savedre, skupaj sta si nabirala zaklade ob Nevi, Visli, Labi in Donavi. S svojim «sivim sokolom in mentorjem», kot imenuje Miklošiča, sta torej skupno predelala vse stare in nove svetovne in posebej slovanske klasike. Tudi prevajala sta skupaj. V nekem pismu Kastelcu (?) okoli 1836 (Děla St. Vraza. V. 1877, str. 147) pravi: «Jaz in Miklošič sva nekaj ptujih samih plemenitih pesmi naj-

⁷ Gl. o tem Vrazovo pismo v Děla Stanka Vraza. V. 1877, str. 149.

imenitnejših pevcov Europejskih preslovenila. Prvi zvezek nakaniva ak ne že na robu letošnje, za res na početku prihodne letine.» V pismu Muršcu 1835 (Děla, V, str. 141) pa omenja imenoma prevoda povesti «Kanarek» in «Kresnica» iz Kristofa Schmida, ki pa nista nikdar izšla v tisku.

Z nekaterimi drugimi graškimi rodoljubi sta hotela celo izdati literarni almanah «Metuljček», ki naj bi bil, kot pravi Vraz v nekem pismu Prešernu (Děla, V, str. 156), nekak rival «Kranjske čbelice». V pismu Muršcu l. 1837. (Děla, V, str. 158) pa pripoveduje Vraz, kako je ravno Miklošič dal zanj pobudo in kako je Vrazu rekel: «Ti mu daš... gobec; g. Terstenjak noge; jaz drugo truplo; Dr. Prešeren nam more peroti poslati.» Do izvedbe tega načrta pa ni prišlo. Glavno menda iz denarnih razlogov. Po Vrazu pa je bila poleg tega še principialna težava radi pravopisa, ker se je Miklošič trdovratno držal bohoričice in da ga je težko pobratiti s «čehoilirčico» (gajico), ker je on «mož — tenacissimus propositi» (V r a z, *ibid.*). Iz vsega tega jasno vidimo, kako živo se je Miklošič takrat zanimal za literaturo in kako trezno in konservativno je presojal ilirsko gibanje, kateremu se je pa pozneje v svojem romantičnem navdušenju vendarle dal malo zapeljati.

(Dalje prihodnjic.)

D O M A

F R A N E L L E R

Pred cerkvijo je trg že pust in prazen,
prešle nedeljske so večernice,
samo še tri stoje tam vernice,
čebļjajo in ne morejo narazen.

Za hišo dedej s čedro v ustih sito
lenobo pase in čebelice,
na vrtu že zore marelice,
srebrno se v poljani ziblje žito.

Iz krčme fantje so na prag se vsuli
in dečle, bujne ko potonike,
vzbuči hreščeči bas harmonike,
poskočno tenki klarinet zafruli.

Še vrisk... in v krčmo drugo se zgrnilo,
tonilo vse je in potihnilo —
od severa je hladno dihnilo,
prineslo z Jezernice rog čez Zilo.

A breg naš ne odmeva, na robini
preleknjen spi ... jelšje le šepeta,
povoden ptič v obzorje lepeta
ko belo jadro na morja modrini.

Pa mimo sela tihotapi cesta,
že zaklonila je dobrava jo,
tja vprek nemirne želje tavajo
gospodo služiti v trda, nemška mesta.

O KRESU OSEMNAJSTEGA

V zelenju, glej, že blede lise,
tenké kot bilo ne bi nič:
tak zajde sivih las kosmič,
ne vemo kdaj, nam v kodre temne.

Odkukale so kukavice,
molčita drozeg in strnad,
samo škrjanec še pomlad
žgoli, viseč v neba vedrinah.

In zrelo solnce najsmelejši
svoj lat poganja nad gore,
a plah že vzdih skoz žita gre
o srpih brušenih in kosah.

Čez čelo padla ti je senca,
razlila v luč se pred teboj:
ni čas tvoj še ... in še te znoj
ovenča zlat na cesti v hladno,

trudno jesen, ko vedno globlje
zaje se v jasni dan ti mrak —
a čuj: zdaj vzbučal je uljnjak
in lipe naše v polnem cvetju!

SLAJŠE KO STRUP

ODLOMEK IZ ROMANA — F. SOLOGUB

Vsebino romana tvori tragična ljubezen. Ta izzveni — kakor vedno pri Sologubu — v smrtno utrujenost, hrepenenje po Smrti-Osvoboditeljici. Ta odlomek II. dela romana kaže zapuščeno gimnazijko šanjo. Njen ljubimec — ženjo —, je odšel na gimnazijo v drug kraj. Domenila sta se, da si bosta dopisovala.

Pomladanska noč je prišla in pogledala v okno: — šanja, spi, ne joči se! — šanja se je jokala v temi v blazino. Ljubosumno je mislila: — Zdaj se najbrž sprehaja ženečko v Krutogorsku po šumnih, polnih ulicah. Kako mučna je ljubosumnost!

Mesto je veliko, bogato. Koliko gospodičen je tam. Vse so lepe, modne in pametne. Kako se naj z njimi kosa šanjka, preprosto,

ožgano dekletce. Njeno srce je zastokalo tako bolno in vroče, kakor da bi ga prebodlo neusmiljeno želo. Sladek, a ognjen in žgoč strup je prešinil vse njeno telo in vsako njeno žilico. Žge, žge...

Vsa zbita in ošteta je Šanečka zaspala. Plakala je in smejala se je obenem. Lica so ji gorela, a rane so že bile pozabljene. Nihče ji ni branil sanjati o ženji in veselo je zaspala pod snežnobelo, nežnomehko odejo.

*

Pomladansko solnce se je prebudilo in vstalo sleparsko-veselo in hinavsko-prijazno. Njegovi veseli žarki so zasijali v okno Šanjinne spalnice. Nebeški Gad, raznežen po jutranjem hladu in megleni dolinski rosi, se je smehljaj in skrival pod rožnatim smehom prvih žarkov svoj vroči, svoj sladki strup. Proti njemu je dvigala zemlja lahko soparo, vzdihljaje rek in močvirja, ki so poklonili Zmaju svojo vlažno, svežo pokorščino. Oblaki na obzorju so postajali rožnati in so se nežno talili, kakor lahki puh v svetlih višavah. Ptiči so žvrgoleli na vrtu še plaho in tiho, zibali so vejice s svojim neslišnim stalnim poletavanjem.

Zdaj se je zbudila Šanja, ki je hrepenela po Jevgeniju. Takoj se je spomnila, da ga ni. Daleč je, daleč in nedosegljiv, kakor ta jasno žareči Gad. A v odgovor na Zmajev hinavski smeh je vzplamtelo ponosno prepričanje kakor novo solnce. Daleč je ženjo, a kaj za to! Povrne se, pride po Šanjo!

A tako dolgo je treba čakati! To je zoprno! Celih pet let! Toliko izgubljenih, obupnih in dolgočasnih dni! Kako se jih naj reši?

Rahle in nežne, hrepeneče sanje so zopet zgorele pod ognjenim nasmehom hudobnega Zmaja. Razpustile so se v obupu, obupu izgubljenega, žalostnega dneva, dolgega dneva brez Jevgenija. Koliko bo teh praznih, za Šanjo mučnih dni!

A na nebu, mirnem in neusmiljeno jasnem, se je vedno jasneje smehljaj žareči Gad. Belejši in vedno bolj veseli so se smejali in umirali rožnati oblaki. Gadov nasmeh je prerokoval dolg, jasen dan. Smehljaj se je Šanji:

— Pričenja se tvoje nepotrebno, turobno življenje, muke v težkem ujetništvu, nenasitno hrepenenje, dolgo pričakovanje in trenutno upanje. Vedi, da si ujetnica, da zahteva tvoj gospod svojo pravico.»

Šanja je vzdihnila. Nemara je vzdihnila radost sama. Nasmehnila se je, sladko zleknila in sedla na postelj z rokami okoli kolen. Tako bi rada še sanjala o Ženečki, vsaj malo še.

A spanec je že odletel. Zadnjič je mahnil nad Šanjinimi črnimi očmi s svojimi prozornimi perotmi, ki so se topile v solčnih žar-

kih. Švignil je skozi rožnato žarečo okno in izginil onkraj zele-
nega vrta v radostni modrini. Vse pred Šanjo je bilo jasno in
dnevno! Nenadno je vzplamtelo v Šanjinih prsih ognjeno, dnevno
srce, — dar hinavskega Gada. Šanja je skočila iz postelje, se za-
smejala in bosa stekla proti oknu, pogledat, kaj se godi tam, v
širokem svetu.

Tam se smehlja solnce blizu, nizko in vrh dreves, se igra s čud-
nimi, vabečimi žarki. Solnce, solnce, večni, neizčrpno radodarni
čarovnik!

Sveži zrak je valoval skozi okno, katero je z ropotom odprl ne-
strpni sunek golih rok. Sveži in svobodni potepuški veter, povsod
pozdravljeni gost, je tolažil Šanjino žalost.

Kakšno veselje na zemlji, v nebesih in v Šanjinem srcu.

Jutro! Rosa! Ptičke! Modro nebo!

*

Šanji se je zdelo na vse zgodaj, da vidi modro žarečo senco,
ki govori:

— Tvoj ljubček pride póte na belem konju, stal bo pred teboj v
sijajni obleki, del ti bo na glavo zlat venček, peljal te bo k bogati
gostiji.

Modre sence ni bilo več. Šanja je skočila skozi okno, stekla je na
vrt kar v srajčki. Pestunja je zavpila za njo:

— No, kaj tekaš kakor rusalka v sami srajci? Nazaj, Šanjka, da
te ni sram!

Šanja teče po stezi, njen obraz je ves zardel, na ustih ima brez-
umno vesel smehlaj. Pred njo med debli leti modrina, jasen zrak
je moder in tiho nebo je modro.

Šanja je stekla okoli vrta, a ni mogla dohiteti modre sence. Vrnila
se je domov, ni vedela, ali se naj zjoče ali veseli.

Pestunja je godrnjala, mrmrala:

— Kakšna nesramnica!

Šanja se je smejala lastni neumnosti. Mislila je:

— Kako sem bedasta — lovila sem mrtvo senco! Saj se ne da
ujeti.

Pestunja se je smejala in godrnjala:

— Rusalka golonoga! Pleše kakor galerina na odru.

Toda pestunja je zapazila, da je Šanja otožna in se drži na jok.
Starka je stopila k njej, jo pobožala ter s smešnim glasom zapela
pescico:

Pride princ po našo malo
in obdari našo zalo
s pomarančino citrono,
z mandarinino limono.

Šanja se je razveselila. Vendar ni mogoče, da bi pomenila modra senca kaj slabega! Za vsak slučaj je vendar vprašala pestunjo: — Kaj pa pomeni beli konj?

— Se ti je sanjalo o njem? — je plašno vprašala pestunja.

— Ne, slišala sem samo, da je nekdo pravil o belem konju — je rekla Šanja.

Pestunja se je pomirila.

— No, to še ni nesreča. Slabo bi bilo, če bi ga sama videla.

— Zakaj pa, pestunja?

— Beli konj pomeni smrt, — je resno rekla starka.

Šanjino srce se je obupno skrčilo. A kmalu se je izkazalo, da ji ni bila napovedana smrt, temveč veselje — pismo od njenega ljubega.

Jevgenij je pisal jako hitro. Šanja niti ni smela upati, da pride danes pismo. Po gimnaziji je stekla k prijateljici, in glej — veselje, razburjenje! Pismo že čaka.

Glej, modra senca se ni prikazala zastonj, naznanila je veselje! Od tega jutra je večkrat videla Šanja modro senco. Ta dragi sel je napolnil njeno dušo s skrivnostnim strahom, težko grozo, a obenem jo je nepremagljivo vabil k sebi. Pomladanska modrina, nebo in zrak sta Šanjo vedno spominjala modre sence. Vsak nerazločen predmet: oblaček, dim, od vetra zazibana vejica, prah, ki ga je dvignil veter, drobna živalca, ki je stekla v travi, — vse to je zanjo bil povod, da je videla v tem trenutnem pojavu hitro letečo modro senco.

Včasih se je bala Šanja te modre sence. Mislila je:

— Nenadno bo švignil pred menoj na belem konju.

A pogumna Šanjka se za dolgo ni mogla vdajati strahu.

*

Kopalnica na vrtu je bila drag spomin. Tu sta se večkrat srečala, sedela na klopi in se tiho pogovarjala...

Mračilo se je. Mati je odšla v kopalnico. Klicala je:

— Šanjka, v kopalnico!

Šanjino srce se je streslo in pričelo bítí. Šanja se je nalašč dolgo obotavljala, da bi vsaj ostala sama v kopeli. Pestunja je šla za mamo, Šanjka pa je še vedno doma. Mati in pestunja se že odpravljata po kopeli proti domu, Šanja pa šele prihaja pobožno in tiho. V roki drži vrtnico.

— Požuri se! — je klicala mati.

Mati je oštevala, pestunja je mrmrala. Šanja vstopi skromno in molče v temno kopalnico. Veseli jo rumena zarja, katere navpični žarki razsvetlujejo mala okenca.

— Ali naj čakam nate? — reče jezno mati. — Okoplji se sama, če te ni strah.

— Česa naj se bojim, mamica? — odgovarja tiho Šanja.

— Zakaj si prinesla vrtnico? — vpraša mati.

— Ker diši, — odgovarja Šanja in zardi.

Mati se smeje: Ti, zvitorepka ti!

— Če bi te bilo strah, pokličiči, — ji reče pestunja, — sedela bom tu blizu, na vrtu.

Šanja je končno sama. Slači se počasi in resno. Zdi se ji, da se oblači v mašni plašč bele lepote. V okna udarja večerna luč, tišina in vriskanje zahajajočega solnca.

Šanja vstopi slečena v toplo kopalnico, kjer je vroče zakurjena peč, kjer je v dveh kadeh še dosti mrzle in vroče vode, kjer je še vlažna klop in tako ljubko diši razkuhanu brezovo listje.

Razpustila je kite. Položila je vrtnico na klop, — to je znamenje, spomin na Ženjo, znak njegove plemenite duše. Nalije vode. Voda šumi in se kadi. Šanji je nanadoma tesno pri srcu. Toda spomni se Ženja in strah jo mine. Zdi se ji, da ji šepeta Ženjo:

— Kaj se bojiš? Ali ne veš, da zmagajuje lepota strah in ostudnost?

Šanja se domisli, da je lepa. Naslaja se ob svoji lepoti. Šepeta:

— Lepa sem, lepa! Saj moram biti lepa za svojega ljubega. Nato ostavi vodo. Zopet poklekne pred oknom z obrazom proti zahajajočemu solncu. Vidi, da se daleč za banjo nejasno prikazuje temna pestunjina obleka. Toda Šanja ne mara misliti na staro. Stisne roke na prsi in moli:

— Daj mi, Bog, da bi se vesela razcvetela kakor rdeča cvetka za svojega ljubljenca, njemu v tolažbo in veselje!

— Napolni moje telo kakor sočno jabolko z močjo, veseljem in lučjo, napolni ga, Bog!

— Pošlji me, Bog, kakor pokorno sužnjo v tolažbo ob tajni uri v palačo mojega gospoda in ljubljenca!

— Oklopi me, Bog, s čarom nepremagljive lepote. Pripelji me kakor veselo in blago nevesto k mojemu gospodu Jevgeniju!

— S plamenom, plamenom svojega razuma prežari Bog mojo pokorno dušo, da bi vstopila k svojemu gospodu kakor sužnja, tolažnica v trenutku njegove zamišljenosti.

— Vrzi moje telo pred noge mojega gospoda in razsveti mojega duha s plamenom, ki šviga do neba!

Potem stopi od okna, gre h klopi, kjer je pustila pripravljeno vodo in vrtnico. Klečé poljubi cvetko in pravi:

— Ženjo, tvoja sužnja sem, prišla sem, da se žrtvujem zate.

— Z imenom Jevgenija, mojega ljubljenca, te zaklinjam, voda, bodi mi živa voda.

Potem je pričela pomalem zlivati vodo nase, in živa voda je tekla po živem telesu.

A nekje v kotu se krčevito smeje kopališki škrat, sivi pajčevinasti škrat, ki mu je vseč pljuskanje vode po golem telesu in zapeljiva nagota.

Ona ga zaklinja z vsemi nebeškimi in zemeljskimi močmi. Sivi škrat se ne boji, smeje se.

Zaklinja ga z Jevgenijevim imenom. Škrat se smeje še bolj. Zaklinja ga v lastnem imenu in škrat izgine.

Šanja pa moli zopet:

— O, Bog, Bog, izlij zvrhano čašo miru, sreče, veselja na glavo mojega gospoda, najplemenitejšega izmed tvojih služabnikov — in vzemi meni ter daj njemu vso, vso mojo srečo, o Bog, moj Bog! — Pomnoži moje trpljenje in ustvari iz moje muke, o, Bog, tolažilo in veselje za mojega gospoda.

— O, Bog, pošlji me mojemu gospodu, da mu plešem in pojem kakor sužnja. Naj bodo moj smeh, moji vzdihljaji in moje solze tolažba za mojega gospoda.

Iz ruščine prevel N. Preobraženski.

SOCIALNI MOTIV V ŽUPANČIČEVEM PESNIŠKEM DELU

KARLO KOCJANČIČ

Socialno vprašanje ima v slovenski literaturi nekako polstoletno tradicijo. — Stritar, prvi svetovnjaški ideolog v našem slovstvu, je obenem prvi, ki je ujel v to ali ono svojo pesnitev in esejistično delo nekaj temeljnih zvokov ogromne družbene simfonije, ki je začenjala ob njegovem času z uvodnimi takti razgibavati vse človeške plasti in naznanjati prihod nove dobe. V njegovem delu je preprežena z romantično noto (takratne) sodobnosti in s sentimentalizmom in humanizmom njegove osebne note; je bolj priučena nego doživljena, bolj teoretska nego v nujni zvezi z realnim položajem v domovini. Kersnik, pisatelj jare gospode in propadajoče starejše meščanske družbe med našimi štirimi plotovi, je našel nekaj sijajnih momentov pri opisovanju nasprotnega pola k tej družbi, pri podajanju marsikakšnega prizora iz življenja našega kmeta. Nekatere njegove novelete iz tega življenja bodo ohranile trajen vonj resničnosti, tako življenske kakor umetniške.

Tavčarjevi «4000» so, ne glede na njih umetniško vrednost in tendenco, vendarle najizrazitejša socialna satira naše starejše književnosti.

Anton Aškerc je s svojim res modernim pogledom na tendence sveta ter naše domačnosti in s svojo prirojeno borbenostjo Stritarjevo idejno seme razširil v plameneč manifest. Škoda, da je bil v svojih najbolj značilnih socialnih pesnitvah prej politik nego umetnik.

Toda šele slovenski neoromantiki je bilo pridržano, da obogati našo književnost v tem pogledu za neminljive ustvaritve. Predvsem Cankarju s celotnim njegovim delom, pa tudi Župančiču poleg vsega ostalega dela v vezani besedi.

Zanimivo je to, da je imel Župančič tukaj mogoče večji vpliv na naše književnike nego Cankar. To je čudno slišati, vendar pa ni dobila naša socialna proza po Cankarju do danes še nobenega naslednika, medtem ko jih naša socialna pesem nekaj ima, ki skušajo z večjim ali manjšim uspehom nadaljevati tam, kjer je Župančič dovršil.

Ne vem, če je že kdo opazil, da je prejela socialna lirika pri nas (kakor sicer pri drugih narodih tudi) žig dovršenosti baš v dobi in po umetnostni struji, ki sta bili po programu socialnemu motivu kar se da odtujeni. V življenju je prevladovalo takrat načelo skrajnega individualizma, v umetnosti «l'art pour l'art», ki so ga razlagali kot načelo skrajne breztendenčnosti pri umetniškem ustvarjanju. To kaže, da je življenje močnejše nego program, tendenčnost prakse (v opreki s teoretskim geslom) del življenja, ustvarjajoči instinkt, ko zagradi snov, pametnejši od razglabljaljočega razuma, ki snov izbira.

Pri Župančiču pa se je pojavil v socialnem zmislu ustvarjajoči instinkt že tedaj, ko mu je osebno življenje pomenilo več nego življenje vsega sveta.

V zbirko «Čez plan» je sprejel pesem, ki jasno očituje proces tega pojavljanja. Pesnik se predaja elementarnemu doživljanju svojih individualnih sanj, pozablja na vse, kar ni v nujni zvezi s tem elementarnim doživetjem:

In tedaj —
tam od reke nevesela
v noč
se dviguje pesem dela:
na pilote padajoč
oven tolče trdi takt,
monotono — vdar na vdar. —

Glej, in zemlje vzdihovanje
je prevpilo moje sanje,
mračno je puhtelo v raj...

V neki drugi dobi njegovega ustvarjanja se mu je isti motiv razširil v ponosno in mirno ugotavljajočo besedo iz pesmi moža v «Dumi»:

Rad nastaljam uho na drog brzjavni:
v službi stoji nepremičen kurir, in poje in poje,
z motnim mrmranjem vesti spremljajoč, ki oddaja jih dalji —
pesnika srce pripeva tako idejam, hitečim
z dobe elektriko preko njegove glave.

Tako se je pri njem prvotno prisluškovanje golemu ritmu modernega dela sprelevilo v soustvarjajoče sprejemanje vesoljnega ritma naše dobe, kakor ga pozna naša povojna lirika. Župančič ji je bil v tem oziru neposredni spočetnik in ji je dal eno izmed temeljnih tendenc.

Skupen ž njo pa mu je tudi način, kako gleda na najočitnejši moment današnjega družbenega nehanja — na moment dela. Naša najmlajša lirika sprejema problem dela skoraj unisono samo kot problem nečesa mučnega, tragičnega in ponižujočega. Mislim na fizično delo. Njegova pesem, ki mu je v mladostnih letih s svojim presunljivim taktom razdirala vsako vasezagledano razpoloženje, je dobila na višku pesnikovega razvoja nekaj močče še ostrejših podzvočij, tako v pretresljivi «Žebljarski», kjer dostavlja nepretrganemu in trudnemu ritmu žebjarjevega dela sledečo pointo:

Pa ondan sem pred zrealom postal:
o, kakor da sem po sebi kovál!
O, kakor da delam ves božji dan greh
od štirih do ene, do osmih od treh!

In v «Kovaški», potem ko je naštel z whitmansko širokostjo delavce vsakovrstnih poklicev, pozove vse nenaštete z
vsi, ki poznate otiske zapestnic — spon...

V «Dumi», v tej velikanski izpovedi vsega njegovega socialnega naziranja, najdete celo vrsto dokazov za to averzijo do dela, kakor ga narekuje ustroj sedanje družbe. Spomnite se na primero delavca, katerega roke strežejo ves dan stroju in ki mu čelo zablisne šele zvečer ob viziji prihodnosti, kakor mu jo pričara govornikova beseda; na rudarja, ki se mu v temi podzemeljskega rova mračijo spomini na svetle poljane njegovega doma; na sina, ki ga objokuje vdovice jok ob strašnem petju velikega zvona in ki izvabi pesniku malo da ne bogokletno besedo sočutja in upornosti.

Zato razumemo, zakaj je njegova pesem včasih vsa prepojena kakor s sovraštvom in se ustavlja tako rada ob prizorih, ki vsebujejo več nego platoničen protest proti današnjemu redu:

Za vsakim oglom bled in suh,
oči kot oglje, potika se duh;
vse več in več rodi jih mrak,
čuj žvižge, topòt ob trdi tlak!
Kdor vrata imaš, obrni ključ,
zapri klavir, upihni luč —
Bog čuvaj hiše vaše ...

(«Glad».)

In «Na Jurjevo osemnajstega», ob prizoru, ki spominja na procesijo za rdečim tujcem v Cankarjevi knjigi «Za križem»:

In vedel jih je v blesk ponosnih cest,
da so košato gledali obilje,
da so ločili silo in nasilje
in stisnili sto let trpljenja v pest.

plenk! — kot za šalo v šipe zažvenklja ...

Še noben pesnik pred njim ni na naših tleh tako nazorno in pogumno objel vseh treh karakterističnih kontrastov poindustri-
liziranega družbenega življenja: usužnjujoče delo ob gospodujoči
lenobi, bedo ob razvratu, upornost zatlačenega koprnenja ob
krvavem strahu samozvane brezbriznosti. Podrobnejša analiza
njegovih del bi dokazala, koliko sledov so pustili specifični toki
tega socialnega reda tudi v pesnitvah, ki na videz nimajo izra-
zitega socialnega obeležja, n. pr. v «Viziji», «Telesih naših» in
drugih.

*

Videti je tudi na prvi pogled, da sta se v njegovem delu so-
cialni motiv in nacionalni motiv spajala v enoto z istimi
izhodišči. Večina njegovih socialnih pesnitev se dotika specifičnih
vprašanj našega naroda ali obdeluje snovi iz našega ambienta;
tam, kjer obravnava bôli slovenskega ljudstva, poudarja često
kot glavno bol sužnjevanje tujemu kapitalu in prekletstvo, da
mora prenašati na lastni koži najslabše posledice ubijajoče
socialne uredbe.

Ko je v «Dumi» premeril vso zemeljsko kroglo in je gledal ljud-
stva v silovitem razmahu njihovega ustvarjanja, v njihovem
trpljenju, toda obenem v neprestanem razvoju, je omahnil pred
grozno mislijo, kaj bo ž njegovim ljudstvom, ki odhaja v svojem
siromaštvu v širni svet za kruhom in se izgublja samemu sebi,
svojemu lastnemu razvoju in delu za vsečloveško prihodnost. V
tej mali domovini, ki je vendar široka kakor ves širni svet, je

nekaj tako tragičnega, in v njegovem izrazu, s katerim je to njeno tragiko objel, nekaj tako silnega, da ga je premeril v tem pri nas samo še Cankar. «Duma» pa je pesnitev, ki je ni zaključil z vero in odgovorom, temveč z vprašanjem. Šele v pesmih, ki so nastale po «Samogovorih», se je izkristaliziralo v njem spoznanje našega vstajenja. In spet je značilno, da mu je nacionalno vstajenje istovetno s socialnim odrešenjem (kakor n. pr. pri Bezruču), da sta prav njegovi zadnji dve socialni pesnitvi, «Na Jurjevo osemnajstega» in «Kovaška» v «Zarjah Vidovih», odgovor, odgovor trdnega spoznanja in optimizma na obup, s katerim se je vpraševal o usodi svojega rodu v zaključnih strofah «Dume». Župančičeva socialna lirika kvantitativno ne dosega ostale njegove lirike, toda če jo prekaša kvalitativno in ji je kvalitativno malo primere tudi pri drugih narodih, ni to v najmanjši meri iz tega vzroka, ker je vzrasla iz življenja vsega naroda, iz sinteze njegovega trpljenja in pričakovanja.

KNJIŽEVNA POROČILA

Država. Dr. Leonid Pitamic, profesor državnega prava na univerzi v Ljubljani. 1927. Založila družba sv. Mohorja. Izdano kot prva knjiga znanstvene knjižnice. II + 480 str.

Pitamic sam omenja v uvodu, da so se z državo kot posebno vrsto človeških družb ukvarjali največji misleci vseh časov, in ugotavlja, da navzlic temu iz vseh teh razglabljanj ni dozorelo do danes enotno pojmovanje države. Razlog za to so na eni strani spremembe države same, na drugi strani pa sestavljeni pojem države in analitična smer moderne znanosti. To so objektivni razlogi, ki leže v predmetu. So pa po mojem mnenju tudi subjektivni razlogi v pisateljih, ki so večkrat iskali in našli v državi to, kar je odgovarjalo njih političnemu prepričanju in svetovnemu nazoru.

Da pa se je moderno državoslovje navzlic tako akcentuirano politiziranemu mišljenju našega časa znalo izogniti vsem tako zvanim metajuridičnim vidikom in gleda na državo samo z imanentnih vidikov, je dokaz ravno Pitamicova knjiga.

Ta knjiga je zrel plod stupendnega znanja in obvladanja vseh državoslovnih problemov, predvsem pa rezultat samostojnega razmišljanja in pretehtavanja vsakega vprašanja, in sicer izolirano in v celotnem sistemu. Zato ni tistih nelogičnosti, ki so skoro zveste spremljevalke takih del, zlasti pri zaključkih, in se izražajo v vseh mogočih izjemah: tako je zapisal Kelsen v svojih «glavnih problemih», kjer je hotel biti samo čist jurist, pa je vendar videl, da razglša uprava zakone parlamenta — in zakonodajno delo po takratnem njegovem dokazovanju ni spadalo v pravni pojem države, ampak v socijološki družbe — na str. 429. to-le: «In den beiden Verhältnissen, in denen die Publikation einerseits zum Publikationsgesetze, andererseits zu dem durch sie selbst erst zu perfektionierenden Gesetze steht, spiegelt sich die Doppelnatur dieses juristisch überaus schwierigen zu erfassenden Aktes.» Takih samonegacij

pri Pitamicu ni. To tudi zaradi tega ne, ker ni hotel biti za vsako ceno originalen, ampak stvaren, zato tudi ne debatira z nasprotnikom, da bi pobijal njegovo mnenje, ampak da bi se vprašanje razjasnilo. Njegovo izražanje je jasno in nedvoumno, ker ve, koliko sporov je nastalo in se končalo brezplodno, ker so se ljudje oklepali besed in pozabljali na stvar. Pri vsej konciznosti pa piše tako preprosto o problemih, kakor je n. pr. suverenost, da mu lahko sledi vsak človek z zdravim razumom. Kdor je bral kdaj n. pr. Sandra, bo znal to ceniti. In pri tem obdelava vsako vprašanje genetično, v zgodovinskem razvoju, kaže bistvo v razlikah posameznih naziranj in skupne točke. Najprej pokaže bistvene znake države, analizira suverenost, navaja teorije o postanku države in svoje mnenje o tem ter obrazloži preprosto in vendar znanstveno izčrpno zamotani pojem juridične osebnosti države. Nato preide na državne oblike in očrta v lapidarnih stavkih posamezne tipe od primitivne despotije do kompliciranega Britskega imperija. Zlasti poglavja o zvezni državi in sodržavju so tako pregledno in vendar pri tem do vseh podrobnosti obdelana, da bi jih danes zaman iskali v kaki knjigi. Sledijo poglavja o ustavi, nje postanku in bistvu, o pomenu in zgodovini temeljnih, človeških in državljskih pravic, o suspenziji teh pravic ter o državljanstvu. Nato objasni bistvo zakona, finančni zakon in proračun ter pokaže na razliko med uredbo, naredbo in zasilno uredbo. Potem obravnava položaj načelnika države, njegovo postavitev, prestolonasledstvo, regentstvo in zastopništvo. Sledi razvoj parlamentarizma, zlasti v Angliji, dvodomni sistem in njega naloge, volivci, vsi, včasih zelo komplicirani, načini volitev, značaj volivne pravice, parlament in njega poslovanje, pravice njegovih članov, državna uprava, samouprava, sodstvo. Zadnji del knjige se peča z razmerjem države do meddržavnega prava in razmerjem države do nedržavnih organizacij, zlasti cerkve.

Ze iz tega skiciranega pregleda je razvidno, kaj vse vsebuje ta še ne 500 strani obsegajoča, konkretno, kondenzirano pisana knjiga, ki včasih s par besedami podaja cele razprave.

O posameznostih bi se dalo debatirati. Pitamic govori n. pr. na str. 7., da je prisilna izvršba garancija pravnih pravil, na str. 8. pa pravi: «Zakaj če se pravna pravila ne bi mogla izvrševati niti s silo...» Temu mnenju se v tej stilizaciji ne bi mogel pridružiti. Kajti če se ne oziramo na izjeme, kot je eksekutivni zapor zaradi siljenja k izvršitvi nenadomestljivega dejanja, ki ima lahko pozitiven ali pa tudi negativen uspeh, se pravo v obče ne dá izsiliti. Kdor je kradel ali ni izpolnil obveznosti, ga zapró ali eksekvirajo. Vendar je to samo reakcija na to, da ni opustil ali ni storil, kar je bil po pravu opustiti ali storiti dolžan.

Pri objasnitvi normativne teorije pravi Pitamic, da so «razlogi, iz katerih se prestriže normativni niz... lahko tudi dogodki v svetu vzrokov in učinkov,» (str. 12.) in navaja kot primer nasilno uvedeno ustavo. Ampak to bi veljalo samo v primeru, če smatramo, da se pokoravajo ljudje zakonom samo iz strahu pred kaznijo. Drugače pa je treba suponirati neko normo izven sveta vzrokov in učinkov, ki velevala, da se je treba pokoravati vsakokratnim zakonom. Seveda pa to ni norma pozitivnega prava.

Po Pitamicu je država, kjer jo razmejuje proti pravu, «samo najvišja, realna in učinkovita pravna organizacija v deželi» (str. 16.). Pri tem razlikovanju med državo na eni in celokupnim ostalim pozitivnim pravom na drugi strani navaja Aristotela in tudi dejstvo, «da je kljub temeljnim državnim spremembam ostal velik del pozitivnega prava dolgo časa skoro nespremenjen»

(str. 16.). Poleg tega opozarja glede ustave, ki tvori pač glavni del te najvišje pravne organizacije, «da je njena sprememba zelo otežena, tu pa tam vezana celo na ljudsko glasovanje in da so neodvisna sodišča kompetentna presoјati, ali se zakoni strinjajo z ustavo ali ne» (str. 183.). Tudi se mora tukaj norma v splošnem uresničevati v stvarnosti, kar ne velja za ostalo pravo. Da je ta konstrukcija možna, je izven dvoma, važno pa se mi zdi, ali je edino možna. Kelsen je hotel najbrže dati v svojih «splošnih naukih o državi» tudi dotičnemu mestu v Aristotelu drug smisel, ko piše na str. 249.: «In ihr — der Grundnorm — ruht auch die Identität des Staates. Wenn schon die antike Staatslehre das Problem der Identität des Staates auf die Identität der Verfassung abgestellt hat, so war damit, freilich noch unbewusst, nicht so sehr der positivrechtliche als vielmehr der rechtslogische Verfassungsbegriff gemeint.» Končni rezultat pa je skoro isti kot pri Pitamicu, ker je treba z nasilno spremembo ustave sponirati drugo pravnologično normo. Vendar je treba poudariti, da se Kelsenovo mnenje ne more nanašati na vso antiko, kajti Platon izrecno istoveti v svojih «zakonih» ustavo (politejo) s celokupnim pravnim redom. Pitamic pravi sam, da je pri temeljnih državnih spremembah ostal velik del pozitivnega prava nespremenjen. Če pa bi bila vrhovna organizacija res pravi vir in pogoj prava, bi moralo z njenim padcem pasti vse pravo, kajti pokorščina vladarju na primer ni nič manj garantirana z nejuridičnimi normami kot lastnina. To, da je ustava bolj zavarovana proti spremembam kot ostalo pravo, bi kazalo kvečjemu na njeno labilnost; tudi se vedno ne izvaja v stvarnosti, ker se sklepajo protiustavni zakoni. Zato se mi zdi, da so vse te ustavne kavtele morda nekoliko politične, naperjene več ali manj zavestno proti ljudstvu, ki si je sicer po večini osvojilo zakonodajo, ne pa uprave v širšem smislu. Da je po večini stara teorija v svoji formalnosti polagala glavni poudarek na obliko, je razumljivo, vendar je vprašanje, kaj je večja sprememba: ali sprememba monarhije n. pr. v parlamentarno republiko, ali parlamentarne republike v komunistično, ki se dá teoretično zamisliti brez spremembe ustave. Ne vem, kaj reže bolj v meso naroda: ustava ali državljanski zakonik. Sicer, kakor rečeno, Pitamicova konstrukcija je, kar je skoro odveč poudarjati, logično brezhibna, ampak če raztrgamo na dvoje pravo in državo, se bo ustava in z njo država zopet hipostazirala in polagoma spremenila ob primernih političnih prilikah v golo silo in moč, ki sicer daje zakone, a je sama nad njimi. To se mi zdi tem manj nujno, ker tudi meddržavno pravo ne polaga pri kvalifikaciji, ali je država nova ali stara, glavne važnosti na spremembo ustave. In ravno tukaj, zlasti če priznavamo primat mednarodnega prava, pridemo do nelogičnosti, da je država po meddržavnem pravu stara, po državnem pa nova država. Zato bi bil jaz za Platonovo koncepcijo, da je država pravni red.

S tem sem pri Pitamicovi teoriji glede razmerja med pravnimi pravili in njih izvršitvijo (Sollen und Sein), kjer pravi Pitamic, da se morajo pravna pravila vsaj po večini izvrševati (str. 8.). To je res, ker realna organizacija ni samo abstraktna definicija. In če pravimo, da je država pravni red, je to abstraktna definicija. Vendar mislim, da ni s to nepersonificirano definicijo še ničesar rečeno o izvrševanju pravnih norm v stvarnosti. Težava glede opredelitve uresničevanja norm leži namreč v tem, ker bi se morali zadovoljiti samo s splošnim izrekom, da se pravna pravila po večini izvršujejo. Tako pravi tudi Somló v «osnovnem juridičnem nauku» str. 95. o državi, ki mu je isto kot

«Rechtsmacht», «dass sie ihre Gebote in einem bestimmtem Kreise von Menschen gewöhnlich und erfolgreicher als andere Mächte durchzusetzen imstande sei». S tem pa se ne pridobi mnogo in je sploh dvomljivo, ali spada v področje prava vprašanje, ali in koliko se norma izvršuje v stvarnosti.

Govoriti bi se dalo, ali je zakon že perfekten s promulgacijo brez publikacije itd., vendar so vse to vprašanja, ki se bodo vedno pojavljala pri vseh takih knjigah in nimajo nobene zveze z njihovo znanstveno vrednostjo. Zato končam in čutim potrebo, da pri tej lepi knjigi, ki jasno priča o naši kulturi, poudarim samo še eno: da je knjiga pri vsej svoji znanstvenosti pisana v tako lepi slovenščini, da je je slovenska kultura lahko dvakrat vesela.

Joso Jurkovič.

Slovenačka. «Srpska Književna Zadruga.» Kolo XXX. Br. 202. 1927. Beograd. 222 str.

Stopili smo v deseto leto skupnega življenja Srbov, Hrvatov in Slovencev v isti državi in vendar se v javnosti domala vsak dan oglašajo dejstva, da se premalo poznamo, zbog česar nastajajo mnoge težkoče, ki so se včasih zdele vprav nepremagljive. Kakorkoli država ni in ne more biti poglaviti regulativ narodovega življenja, se vendar pod njenim vplivom izpreminjajo celo nekatera narodova dejstva, ki ne leže v neposredni sferi državnega delovanja. Tako skupna politična usoda zedinjenih Slovencev, Hrvatov in Srbov volens-nolens sili k čedalje intimnejšemu sožitju, le-to pa ne more biti ne iskreno in ne obojestransko pravično in koristno, če se narodi z različno preteklostjo in kulturo dodobra ne spoznajo. In zares nam pričujejo mnoge izkušnje, da krivice, ki jih stori Srb Slovincu ali narobe, niso vedno plod zločeste volje in samopašnosti, temveč potekajo tudi iz nepoučenosti. Na tej in na oni strani velja za objektivne in resne ljudi isto pravilo: Presojaj zgolj to, kar dobro poznaš in ne sklepaj dokončno o ničemer, kar bi utegnil tvoj nekontrolirani predsodek postaviti v napačno luč. Da so predsodki zelo popularni in vplivni celo na odločilnih mestih, bodi omenjeno le mimogrede kot dejstvo, ki je dovolj znano.

Slovenci smo imeli že dolgo pred zedinjenjem narodne in zlasti kulturne stike s Srbi tokraj in onkraj Save in Donave. Te manj smotrno in bolj osebno in po naključju načete vezi pa so zajele tam in tu dokaj ozek krog ljudi, ki se je razširil stoprav proti koncu svetovne vojne in po državnem zedinjenju. Kako površni pa so še dandanašnji ti stiki, priča dejstvo, da n. pr. celo srbski intelektualci malo ali krivo poznajo razmere med Slovenci, našo dušo, zgodovino, književnost in umetnost, medtem ko si širši sloji komaj zapomnijo puhle fraze, ki krožijo po dnevnikih ali se čujejo iz ust politikov. Nekoliko bolj, vendar pa vse premalo poznamo Slovenci Srbe. Medsebojno spoznavanje ni tedaj samo politicum, marveč je neizogibna in — če pošteno mislimo — zadostna in topla duševna potreba.

«Srpska Književna Zadruga» je stopila za Srbe znaten korak Slovincem naproti. S knjigo «Slovenačka», ki jo je uvrstila v letošnji obilni knjižni dar (7 vezanih knjig), so dobili širši srbski sloji prvo res informativno knjigo o Slovincih. Izvzemši spis dr. Prijatelja o slovenski književnosti je bilo vse drugo, kar se je pisalo in se še piše v Srbiji o Slovincih, sporadično, fragmentarno in češče tudi napačno. Celo v šolskih knjigah so najti sledovi tega ne baš častnega pomanjkanja jasnih pojmov o slovenskih zadevah. «Srpska Književna Zadruga» je poverila sestavo knjige o Slovincih samim Slovincem;

pritegnila je k sodelovanju prvovrstne strokovnjake, tako da v tem sistematičnem srbskem viru o Slovencih ni napačnih ali dvomljivih podatkov. Nemara bi bilo v nekem pogledu bolje, če bi bili knjigo o Slovencih spisali srbski avtorji, ki bi najbrže bolj poudarili tisto, kar Srbe zanima; to je pri poljudnih publikacijah važen moment. Na splošno pa je «Slovenačka» jasna, pregledna in zanimiva knjiga, čeprav ni popolna in zaokrožena (obeta se drugi zvezek, ki bo temeljiteje obdelal sodobne probleme). Če bodo tu zbrani članki izpopolnjeni še z informativnimi razpravami o jeziku, o narodopisu, o socialnem in gospodarskem življenju (zlasti združništvo), o slovenski politiki, o časnikih in podobno, utegnejo dobiti srbski bralci zaključeno sliko Slovencev in njih dežele, ki bo izdatno bolj pripomogla k medsebojnemu spoznavanju nego s tolikimi vrzeli in s površnostjo zaznamovana Stanojevičeva «Narodna enciklopedija».

«Slovenačka» obsega 222 strani v osmerki in 16 slik na posebnih prilogah. Gradivo sta zbrala Anton Melik in Milko Kos, rokopis pa je prevedel v srščino Dušan Hinić. Zemljepisni pregled je napisal Anton Melik. Na 27 straneh pove zgoščeno a pregledno najvažnejše o naši zemlji in ljudstvu. Ker so priložene slike o tipih slovenskih hiš, bi človek pričakoval še narodopisen članek, ki pa se bržčas ni dal stlačiti v tesen obseg tega zvezka; nadejamo se, da izide v drugem. Tudi ne bi bila v taki knjigi odveč zemljepisna karta Slovenije. O slovenski zgodovini piše na straneh 53—85 Milko Kos. Povprečen srbski čitatelj utegne najti v tem skrbno sestavljenem pregledu naše zgodovine (od časa naselitve Slovencev do zedinjenja) tu in tam pregesto nakopičene podrobnosti, ki nekoliko zasenčijo široke linije zgodovinskega razvoja, brez dvoma pa bo lahko Srb posihmal z večjim umevanjem ocenjeval slovensko preteklost, ki je v tem spisu začrtana s strokovnjaško objektivnostjo. K temu bo v obilni meri pripomogla tudi razprava Frana Kidriča o starejši književnosti (str. 86—154). To je prava zgodovina slovenske kulture od prvih začetkov naše pismenosti preko Trubarja in tovarišev do zgodnjega preporeda in naposled do Prešernove smrti. Iz nje plastično vstajajo profili velikih nositeljev slovenskega duha: Trubarja, Zoisa, Vodnika, Prešerna. Ne po piščevi krivdi je izpuščeno poglavje o prekmurski književnosti, ki ne bi bilo za Srbe nezanimivo (ogrski vplivi!). Novejšo književnost je očrtal Ivan Grafenauer (str. 155—163). Avtor ni imel sreče s svojo itak že dovolj zgoščeno razpravo: pri lomljenju knjige je tehnični urednik izpustil poglavje, ki obsega celo literarno generacijo. Dočim se na str. 163. naštevajo tudi osebe, katerih književno delo je v nastajanju in še ne daje trajnejše literarne fiziognomije, se pesništvo in pripovedništvo zaključuje z nastopom moderne, oziroma s Finžgarjem. Tu zija očitvena, in sicer dokaj globoka vrzel, v kateri so pred srbskim bralcem «Slovenačke» izginila imena Ivan Šorli, Ivan Lah, Milan Pugelj, Anton Novačan, Alojzij Gradnik, Alojzij Kraigher, Ivan Pregelj, Vladimir Levstik, Cvetko Golar, Silvin Sardenko. Če se omenjajo n. pr. Tine Debeljak, Jože Pogačnik i. dr., ne bi smeli manjkati Rudolf Maister, Vojeslav Molè, Petruška, Ante Debeljak. Tudi slovenski esej je zdrknul v neodgovorno vrzel «tehničnega razloga», zato ne izveš ničesar o visoki književni vrednosti spisov Ivana Prijateljja in Izidorja Cankarja. Čudimo se, da si je potreba krajšanja izbrala kar na slepo roko, ne da bi koga — razen neobveščenega avtorja — zaradi tega pekla vest; vsaj na poslednji strani, kjer so se popravili nekateri (ne vsi) tiskovni pogrški, bi se bila lahko omenila ta nasilna in nevešča amputacija.

O razvoju slovenskega gledališča je nanzal Fran Albrecht na str. 164—175 vse važnejše in zanimivejše podatke od pasijonskih iger do poslednjega časa in jih zaokrožil v jasen pregled. Žal, da prejšnji članek deloma zbog nasilne okrnjenosti premalo pouči srbskega bralca o slovenski dramatik in nje stremljenjih. V posredni zvezi s slovenskim gledališkim življenjem bo treba v drugem zvezku očrtati tudi razmah diletantskih odrov na Slovenskem, panoga, ki ni šla niti skozi sito pregleda splošnih prosvetnih razmer, čeprav je ta razmah značilen in zlasti za Srhe zanimiv kulturni pojav. Nadaljnja razprava je iz peresa Fr. Mesesnela in podaja na str. 176—190 pregled razvoja slovenske likovne umetnosti; žal, da se je sodobnim umetnikom mogla posvetiti samo poldruga stran. O glasbi razpravlja Stanko Vurnik (str. 191—199). Čisto informativno bi bilo omeniti, da ima tudi Maribor opero, v poljudno-informativni svrhi namenjenem pregledu slovenske muzike ne bi bilo odveč, če bi pisec opozoril tudi na organizirano razširjenost vokalne in instrumentalne glasbe med slovenskim ljudstvom; čeprav tu ne gre za umetniške smotre, je vendar ta nivô značilen za narodovo muzikalno kulturo. Knjigo zaključuje pregled splošnih prosvetnih razmer iz peresa Fortunata Lužarja (str. 201—222). Tiče se predvsem šolstva, poglavje «Narodno prosvetevanje» pa je preširoko, da bi bilo v tem pregledu vsaj v najširših potezah izčrpano.

Prevod je razen nekaterih malenkosti točen in gladek (Cankarjevi «Hlapci» n. pr. niso «Robovi»), korektura stavka ni bila brezhibna in je kljub popravku na koncu še marsikaj ostalo (pravilno je n. pr. pianist Trost namesto Tost, dolina Rož ali Rožna namesto Rons [na sliki] itd.). Slike so še dokaj jasne, le premalo jih je (tako ni portreta nobenega narodnega reprezentanta po Prešernu). Oprema knjige je kakor običajno pri knjigah Srpske Književne Zadruga, ki so (v vzgled našim književnim družbam) že dolga leta enake velikosti in enako vezane; broširane se ne prodajajo.

Slovinci smo «Srpski Književni Zadrugi» hvaležni za dobro voljo in požrtvovalnost, da nas približa srbski javnosti. Upajmo, da bo eden izmed konkretnih rezultatov te knjige to, da bodo Srbi poslej z večjim zanimanjem srečavali Slovence in z globljim umevanjem soodločali o naših vprašanjih. H koncu bodi omenjeno, da je S. K. Z. izdala letos med rednimi knjigami razen «Slovenačke» še naslednje knjige: Ivo Vojnović, «Dubrovačka trilogija»; Milutin Bojić, «Pesme i drame»; Janko Veselinović, «Slike iz seoskog života»; S. Miličić, «Žena i čovek» Cvijićeva knjiga; Ch. Dile, «Vizantiske slike». V tem duhu — v zblizevanju sedanosti s preteklostjo, srbskega življenja s tujimi kulturami, deluje že desetletja.

B. B o r k o.

Cvetko Golar: Njiva zori. Samozaložba. Tiskala tiskarna «Merkur» v Ljubljani. 1927.

Od Pisanega polja in Rožnega grma, katerima je pesnik kar obral nekaj cvetk in jih presadil na letošnjo Njivo, se Golar v vsebinskem in formalnem bistvu in niti v postranskih svojstvih pesniškega snovanja ni prav nič izpremenil. Dominantni akord njegove poezije je slejkoprej ostalo veselo, lagodno motrenje in uživanje večno se ponavljajočih solčnih, brezskrbnih, radostnih dogajanj v naravi. Golarjeva polja malone vedno poljubljajo plodeči žarki, njegovi travniki so večno zeleni, njegove ptičke samo pojo in skakljajo, njegove hiše so vse samo bele (golobice, neveste), njegovi gozdovi šume in vabijo, njegovo cvetje dehti in je vse pisano in sveže. Pesnik je po svoji notranjosti odsluhnil naravi le božajočo njeno muziko, doživel v opti-

mističnem stiku z njo le osvežujoče, bodreče momente, gledal v njej le svetle, mirne barvne odtenke. Golar stopa v naravo kot

z zarjo biserno ogrujen kmet,
z njim šume čebele zlate
na veseli jutranji polet...

In tam zunaj:

Cvete sinji klas, blešči se njiva,
v zlati sapi klasje se preлива —
in plavica gleda iz rži
kakor lepe dekllice oči...

Drugo gibalno Golarjevo poezije je ljubezen. Ta je poskočna, brezstrastna, neprevejana, krotka, brez tragičnih zapletov in završkov. In vsa je prepletena s preprosto lepim ljubezenskim sozvočjem narave, izražena s prispodobami, njej izposojenimi. Pesniku zbirke «Njiva zori» so spomladi dekleta «omamljena kot čebele v majski zori», njih žametna lica «kot češnjev cvet sijejo v pomladni rosici». In njegovi devici Peregrini je oko «ognjeno, blesteče ko kraška starina, in grozd so ji nedra in lilij planina. Ko kresna roža ji ustne dehtijo»... In tako še večkrat.

Metafore se Golarju rade ponavljajo ali pa ogrinjajo v podobne izraze. Verzi pa mu teko sveže in živahno. Podjetno vriska v njih in se smeje, toplo kramlja in šegavo modruje, zato pesmi, ki po vsebini ne soglašajo z lažno tehniko njegovega izražanja (V ječi je mrak —, Vihar svobode i. dr.), kakor da niso Golarjeve.

Zbirka je najbolj resnična tam, kjer se pesniku razmahnejo stih k vedrim življenskim razgledom. Tako v Martinovi noči: Pijte vsi, ki ste kopali, gnojili in krvave žulje nosili, pijte, oča in mati in sin, nocoj je tvoja noč, sveti Martin. — Ali pa v skrivnostnem Kresnem jutru: Ljubimo se, veselimo, preden nam ovne lice.

Pavel Karlin.

Jakšič G.: *Evropa i vaskrs Srbije*, s predgovorom E. Omana, profesora pariskog Univerzitetu. Nagradila Francuska Akademija. S jednom kartom u boji. Beograd, 1927. (V cirilici.)

G. Jakšič je izdal v srbsčini svojo knjigo, ki je izšla napisana v francoskem jeziku v dveh izdajah (1907 in 1917) z naslovom: *L'Europe et la résurrection de la Serbie (1804—1854)*. Avec une préface de M. Emile Haummant, Professeur à la Sorbonne. Couronné par l'Académie Française. Bila je velika odgovornost, lotiti se tega posla, in to iz dveh razlogov: Prvič so viri in literatura za zgodovino moderne Srbije do leta 1854., do koder sega knjiga, tako mnogobrojni, da jih je v neveliki knjigi zelo težko obvladati. Drugič sta zgodovino Srbije te dobe obdelala za inozemstvo, kateremu je bila namenjena tudi Jakšičeva knjiga, L. Ranke in Saint-René Taillandier globoko in na način, ki ga ni bilo lahko doseči, zlasti Rankeja, čigar knjiga «*Serbische Revolution*» (v tretji izdaji «*Serbien und Türkei im XIX. Jahrhundert*») je eno najboljših modernih zgodovinskih del. Seveda je Jakšič mogel nuditi to, česar onadva nista mogla in na čemer je bilo inozemstvu največ ležeče, srbske vire, ki sta jih Ranke in Saint-René Taillandier uporabila le v zelo omejeni meri. A on se ni omejil samo na to. Potegnil je svojemu delu širši okvir in se namenil prikazati odnošaje med Evropo in Srbijo v dobi nje postajanja, ker je pravilno občutil močni vpliv evropskih razmer na formiranje srbske državne samostojnosti. Ta misel ni bila nova. Že Dositej Obradović je opozarjal

Karadjordja na ugodnost evropske konstelacije za uspešen razvoj Prvega srbskega ustanka, in ga je bodril, naj vztraja v započetih naporih, ker se slične svetske situacije ne vračajo rade: mislil je na tedanjo zaposlenost vsega sveta z Napoleonovimi vojnami in na skrbi posameznih držav, ki so jim prizadevale te vojne. Vrhutega je Ranke v moderni zgodovini Srbije proučeval del obče zgodovine. Zanj pomenjajo srbske borbe proti Turkom močne zalet zapadnega duha, hotečega streti antikulturno, turško-barbarsko državo. A vendar je Jakšić pokazal mnogo poguma, ko se je namenil, da bi prikazal odnošaje med Evropo in Srbijo v obnavljanju. Njegova odgovornost je bila večja nego njegovih prednikov, ker je razpolagal z večjim gradivom, toda ne s tolikim, da bi mogel razsvetliti sleherni kotiček v odnošajih evropskih sil napram Srbiji, ki se je ustvarjala na teritoriju, na katerega so velesile že položile svojo roko, medtem ko so snovale načrte o rešitvi Vzhodnega vprašanja. Srbija je bila zanje nevlabljen in nemil gost. Odkrito tega niso mogle priznati, ker so njih agresivni politični načrti stali v največjem nasprotstvu z idejami blagega krščanstva in svobodoljubne romantike. katerih so imeli tedanji vodilni krogi polna usta. S krščanskega in človečanskega vidika so uživali srbski vstaši simpatije, dočim so z legitimističnega vidika, ki sta ga branili Avstrija in Rusija, tudi oni predstavljali nevarne revolucionarje. To je otežkočalo srbsko politično orientacijo in prinašalo v odnošaje obstoječih držav napram Srbiji nestalnost, ki se je tupatam stopnjevala do paradoksnosti. Francija je s Turčijo delovala na to, da bi zatrla vse kali srbske svobode, najsi je sama hotela s svobodo osrečiti svet. Rusija je v Srbiji omejevala vladarsko oblast, katere neomejenost je v lastni zemlji in po vsem svetu branila s krvjo, medtem ko se je svobodoumna Anglija zavzemala za vladarski despotizem v Srbiji. Velesile so v svojih odnošajih napram Srbiji obnavljale svoja stara nasprotstva in tirale zemljo mlade svobode kot objekt svojih političnih transakcij v svetsko politiko. Ni kraja v Evropi, ki bi bil kot Srbija primeren, da s svojim razvojem izzove tako daljen odmev in svetovni politiki zaradi križanja interesov, ki so se nakopičili na teritoriju, na katerem je nastajala Srbija. Zato ni nikaka neskrupnost, ako se vstajenje Srbije prikazuje kot evropski problem. Ono je to bilo.

Jakšić se je trudil, da bi obdržal pravično razmerje v očrtavanju dogodkov v Srbiji, borbe za osvobojenje od Turkov ter v opisovanju njih odmevov in evropski politiki. Očrtati je hotel istočasno vojno, notranjo in diplomatsko zgodovino Srbije. To mu seveda ni docela uspelo, a po večini se mu je posrečilo, da je s točnimi kavzalnimi zvezami spojil razvoj Srbije z evropsko politično konstelacijo in da je utrdil vrednost srbske borbe za kulturni napredek barbarizirane jugovzhodne Evrope. Linije njegovega prikaza so začrtane dovolj jasno. Bila je nevarnost, da ne bi avtor glavnega razvojnega toka prenatrpal s tolikimi podrobnostmi, da bi ga ne bilo mogoče razbrati; tradicionalna jasnost francoske zgodovinske šole ga je obvarovala pred to nevarnostjo; vzlic temu je avtor nanizal toliko posameznosti, da si je na njih temelju mogoče ustvariti varne sinteze: pisatelj navadno prepušča čitateljem, da si jih ustvarijo sami; on jih ne vsiljuje.

Iz Jakšičeve knjige je nedvomno razvidna dovolj jasna slika pravičnih odnosov med srbskimi napori za osvobojenje ter evropsko pomočjo in zviranjem. Pisatelj ni podlegel napaki, da bi srbsko borbo s Turki in njen definitivni uspeh predstavil kot zgolj srbsko prizadevanje. On priznava tujo

pomoč, toda seveda kot neznatnejši faktor v veličastnem spopadu male, oduševljene srbske sile s še vedno ogromno močjo turškega imperija. Inicijativa izhaja iz Srbije in glavno breme borbe leži na nji. Evropa nudi pomoč, a često odreče: zdrav historični smisel je obvaroval Jakšića nepravičnih zlobnih tez o srbskem osvobojenju kot je ta, ki jo je izumil Dj. Šurmin, po kateri bi Srbi ne bili osvoboditelji, temveč osvobodjenci.

Kar bi se moglo najbolj zameriti Jakšićevi knjigi, je to, da ni popolna. Toda pretili sta mu dve nevarnosti — da bi podal knjigo, prenatrpano in polno podrobnosti, ali pa, jasno sliko, kjer bi morala biti marsikatera posameznost suprimirana, da bi se jačje pokazale glavne razvojne linije. On se je odločil za drugi način in to je bilo prav. Še bolj pa bi nas obveselil, ako bi v istih razmerah in po isti metodi očrtal razvoj moderne Srbije do naših dni. Take seriozne knjige nam je izredno treba. Jakšić si je s tem svojim delom stekel pravico, da napiše priročno knjigo, pregledno in pravično, o razvoju Srbije do današnjih dni v zvezi z veliko svetovno politiko, kolikor je vplivala na napredek Srbije. Na priloženi pregledni karti so že itak vnesene meje Srbije tudi po letu 1834. v impozantnem okviru Jugoslavije. Ta karta prednjači nadaljevanju knjige, ki jo od Jakšića pričakujemo. **N i k o l a R a d o j č i ć.**

Svetislav Predić, Četiri komada. Beograd. 1927. Izdavačka knjižarnica Geze Kona.

Štiri kratke aktovke povprečnega značaja, spisane z nekoliko rutine, po snovi preproste in vsakdanje, po karakterizaciji oseb in situacij dokaj medle. Prva «Kad već zidamo» se odigrava med ženo in možem, ki nameravata zidati lastno hišo in dajeta nad prvim načrtom duška svojim željam in sanjarijam; pride arhitekt in z računi vse poruši. Druga «Najveći dušmanin» utegne imeti kljub že tolikokrat premlačenemu motivu nekoliko trenutnega efekta: služkinja ima ljubimca — stražnika, domača hčerka nehote izblebeče staršem, kako služkinja na njihov račun skrbi za ljubimca, a ker bi nova kuharica bila lahko še slabša, se pobotajo in redar posihmal pazi, da je hiša varna pred tatovi. — «Verden je pao» je jako plehka reč. Dogaja se med srbskimi emigranti v Parizu za časa svetovne vojne. Dialogi so deloma francoski. — Četrta aktovka «Stekao čovek telefon» spada v vrsto naših tretjeverstnih diletantskih iger à la «Eno uro doktor» in podobne.

Predićevi «Četiri komada» niso prinesli srbski dramatik prav nič novega. Pomnožili so samo število domačih iger za diletantske odre. Dialog pa je živahen in utegnejo komadi trenutno zabavati. Kaj več pisec menda sploh ni hotel. V jeziku se mu pozna sloveča beograjska «širokogrudnost»: besede «špajz», «veš», «moleraj» (Malerei) uporablja brez sramu, samo da mu ni treba iti k Hrvatom (in manj «širokosrčnim» Srbom) po besede: smočnica, rublje, slikarija.

B. B.

K R O N I K A

Opera. — Zopet smo spoznali nekoliko gostov, tokrat par prvovrstnih. Od domačih je debutirala v Hoffmanovih pripovedkah Popovičeva, ki je prav simpatična pojava na odru, škoda, da je radi razumljive treme prvega nastopa nekoliko distonirala. Sicer pa se kaj takega lahko prigodi tudi rutiniranim Olimpijam. Ponovno je gostovala Vera Majdičeva s prav zadovoljivim uspehom. Videti je, da se ta dama vsaki vlogi priuči v kratkem času, kar je pri

pevcih redko in zato tem bolj vpoštevanja vredno. J. Križaj iz Zagreba je nastopil v Faustu in Hoffmanovih pripovedkah pevsko in igralsko enako odlično. Gospodinov, novo angažirani junaški tenor, se nam je predstavil v Tosci dokaj medlo, v premieri Konjovićeve opere «Miloševa svatba» je bil nekoliko boljši, v «Glumačih» zopet slabši. Ima dokaj prijetno srednjo lego, v višini in nižini mu manjka glasu in šole. Igralski ni le diletant, ampak tudi neroden. Njegova partnerica, Mitrovićeva, je pravi kontrast Gospodinova. Izvrstno šolana pevka z bujnim organom, krasno izgovorjavo in globoko igro. Tudi repertoarja ima gofovo precej — zato moramo njen angažma pozdraviti z največjo radostjo. V Faustu nas je očarala Stotterjeva s fino kultiviranim glasom in krasno igro. V Valentinu je za obolelega Holodkova uskočil Janko, kar smo toplo pozdravili. Pri njem treba zadnji čas konstatirati strogo Bettetovo šolo; pevec ima zelo prijetno višino in vseskozi razumljivo vokalizacijo. Holodkov menda iz principa noče peti slovenski. Nisem prvi, ki mora poudariti to, in menda nisem edini, ki je mnenja, da v bodoče to ne more iti tako. Sem pa eden tistih srečnih, da lahko vse tisto, kar mi ne prija, preslišim. In to bom odslej storil — tudi iz principa.

Novembrska premiera je bila Kálmanova opereta *Bajadera* z Drenovcem, Poličevo in Balatkovo, Pečkom, Povhetom v glavnih vlogah kakor običajno. Vem, da ni glavni namen naše opere operetni repertoar; opereta naj bi polnila blagajno. Drenovec ni kriv, da ga je nekdo odkril kot pevca, ampak kriv je tisti nekdo, ako je sploh kdo kriv. Po mojem mnenju bi se ljubljanski potres ne ponovil, ako bi opereto opustili, in mislim, da je prvi korak k temu že storjen (iz zgoraj navedenega vzroka). Vsi ostali so v veliki meri zadovoljevali, posebno Poličeva kot nositeljica naslovne vloge.

Izvrsten je bil zopet balet pod vodstvom Vlčka, ki ima seveda čisto druge umetniške cilje nego ostali. Vlček je sodobno orientiran mojster-umetnik, ki pozna skoro vso sodobno operno in baletno glasbo ter stremi pri vseh svojih članih, da bi dosegel virtuoznost gest in kretenj. In to sistematično. On goji redne ritmične in gimnastične vaje brez ozira na predstavljanje nekkih vlog s poedinci, dvojicami, trojicami in ansambлом v vseh mogočih kombinacijah, tako da lahko upamo v doglednem času na lep kader domačih umetnikov te stroke, ki je pri nas še zelo v povojih. On sam in Lidija Wisiakova sta pa itak našla zaslužen priznanje že v inozemstvu pred merodajnejšim forumom. Boli me, da moram o našem baletu poročati o priliki operetne premiere ter nestrpnno pričakujem celovečerne baletne predstave.

Na narodni praznik 1. decembra bi morala biti premiera Konjovićeve *Miloševa svatba*, po božji previdnosti nam je bila prihranjena do 8. decembra. Vsi izvajajoči z dirigentom Balatkom na čelu so napeli vse sile, da bi zadovoljili avtorja in ga menda tudi so. Thierryjeva je nehvaležno vlogo vile Ravijojle odpela izvrstno, Gospodinov ji sicer ni bil enakovreden, a se je poprijel svojega Miloša z vso resnostjo, prav dobra sta bila njegova pobratima Rumpelj in Janko, izvrsten Grabancijaš (posebno v igri) Šublja, Medvedova in vsi ostali so bili na mestih. In uspeh? Da ni rešil Betteto zadnjega dejanja, ki je še kolikor toliko ugajalo, bi bil fiasco popoln. Nedostatki dejanja in partiture so tako očitni, da ne morem pojmovati uprave, zakaj je vzela to opero sploh na repertoar. In zakaj v začetku sezone? Snov je raztegnjena v tri impozantno dolga dejanja, v partituri pogrešam ne le operne, ampak tudi splošno-orkestralne rutine in predvsem originalnosti domislekov. Ravijojla je ponesrečena Brühilda (celo prvo dejanje spominja preveč na Walküro),

Grabancijaš je Mime iz Siegfrieda, zadnje dejanje nespreten kos Tannhäuserja, orkester se neekonomski vali v monotono-medli polifoniji; tupa-tam zablisne utrinek balkanskega ritma, ki ga pa takoj potlačijo reminiscence iz Wagnerja, Smetane, Dvořaka in drugih romantičnih vzorov. — Poznam zadnjo opero Rista Savina, «Matijo Gubca», in lahko trdim, da v vsakem oziru nadkriljuje ne le Miloševo svatbo, ampak tudi vse prejšnje Savinove opere. Lepa Vida se je izvajala v eni sezoni menda šestnajstkrat, zakaj torej nezaupanje napram Slovencu, ki ima menda v naši operi prvi pravico, da je primerno vpoštevano?

In kaj ima vsak posameznik od izvajanja? Vsi skupaj nič! Najmanj pevci, ki so s študijem te opere izgubili toliko in toliko časa, ki jim ga ne more nadomestiti nihče. Ako bi pevec v tem času študiral kako moderno stvar, četudi istih kvalitet, bi si pridobil vsaj ritmično in intonacijsko rutino, ako že ne repertoarne vloge, kar bi korepetitorjem pozneje pri študiju drugih vlog znatno olajšalo delo, zavodu pa prineslo materialnega dobička. Namesto ene premiere na mesec bi bili lahko dve in blagajna bi radi boljšega poseta prejela mesečno vsaj 30 % dohodkov več pri istih izdatkih in istem kvantum delu.

Mogoče živimo Slovenci še preveč v romantizmu ter vpoštevamo tragedije, «polne pretresljivih dejstev» vse bolj, nego bi bilo na mestu, ter poklanjamo vence tistim, ki so jim venci edini uspeh in namen. Bil bi že čas, da bi se otresli diletantstva — produktivnega kakor reproduktivnega. Ko sem videl «Tri oranže» že šestič razprodane, se mi je zazdelo, da publika umetnike (naše!) v pojmovanju in presojanju umetnin prehiteva. Treba bo poskrbeti, da nas vseh skupaj ne prehiti. To dosežemo, ako se z vsemi silami upremo prodiranju diletantstva, ki pri nas zavzema že velikanske dimenzije. Ruski dramaturg in režiser Tajrov stavi v svojem spisu «Osvobojeno gledališče» mojstrstvo igralcev kot predpogoj vsega gledališkega napredka. Mojster se najlaže izogne šabloni ter je edini poklican, da ustvarja tako zvane lastne tipe. Od opernega pevca zahtevajmo mojstrstvo v petju in seveda tudi v gesti. Kako naj v naši operi prebavim n. pr. Gospodinova v nesrečni vlogi Miloša, ako sem par dni prej videl Bettetovega kralja Trefa, da o petju niti ne govorim. Velik pogrešek pevcev-diletantov so n. pr. samovoljne korone na njihovih «blestečih» tonih. Oh, ko bi tak nesrečen ton mogel spregovoriti! Pevec začne — recimo — približno čisti «a», ki bi imel trajati punktirano četrtinko. Četrtinka je še «a», sledi vsaj polovičko dolg tremolo, ki z vedno večjimi koraki pleše v «gis» in se pri kixu nepričakovano razveže v «g» namesto v «gis». Ta hip se oglasi v E-duru orkester, in ves narod, zadivljen nad akordom «e, g, gis, h», preide v pravo atonalno navdušenje. Da je uspeh še večji, ploskamo tudi mi, ki smo atonalisti po poklicu. Ko pa pridemo iz gledališča, se pritožujemo nad svojim obupnim finančnim položajem. Res je, malo prejemkov imamo; to zaradi tega, ker pri nas stavijo kvaliteto nastavljenca na zadnje mesto, žalibog je pa res tudi to, da se nastavljenec tega zaveda.

Slavko Osterc.

Mariborska drama. — Razumeti hudo gmotno in moralno krizo mariborskega gledališča je nujna premisa za pravično presojo njegove drame. Ko je H. Nučič otvoril Slovencem prej nemški hram gledališča, je bil Maribor v triumfalnem nacionalnem navdušenju, so šle sveže gospodarske sile v razmah, se je stekal nov slovenski element iz zasedenih ozemelj in sestavljal nov faktor, slovensko meščanstvo. Obrnivši plašč bolj po okusu publike ko po smotrenih umet-

nostnih vidikih, je H. Nučič gmotno uspel, a pustil moralno ledino. V tem se je meščanstvo ustalilo v konglomerat — mariborskoslovenski, koroški, primorski, kranjski, konvertitski — živeč tako rekoč po osebnih štatutih provenijenc in brez enotnega tona tradicije, najmanj gledališke. Nato je gmotno propadalo; trgovstvo v konkurze, obrtništvo v životarenje, javno nameščenstvo v obubožanje, zasebno v brezposelnost. Vzporedno s to gmotno krizo publike je rasla moralna kriza drame. Dvignila se je umetnostna mera po zaslugi V. Bratine, a se kmalu počelo usodno eksperimentiranje; igrale so se stvari bolj po bizarnih domislekih vodje in po željah dela in prilikah vsega ensembla, ko po programatični črti iz izhodišča: nov človek — nov teater. Hipertrofija premodernističnih del in zasnov, nekritičen izbor sploh in slepi kult slovenskih novitet posebej. Nobena sezona ni izobličila obraza programa, zamisli. V zato nastajajočo hladnost že po gmotnih prilikah zredčene publike — Nemci se doslej še niso pokazali v dramih! — je vel leden veter iz prevelike diskvalifikacije igralcev. In spet socialni oziri do igralcev niso dopustili čiščenja. Opera je pri vsem stremljenju renesančnega A. Mitrovića ostala problem, kvarila trg dram in izsesavala upravi sredstva, ki so po sramotni skrčitvi državne podpore potegnila upravo v strašno pasivnost. Gostovanja O. Šesta so propad zadrževala, a gost ga ustaviti ni mogel; kot svetla točka je ostala njegova vprizoritev O. Župančičeve Veronike Deseniške.

Taka kriza je otvorila sezono 1927/1928, ko se je nenadno znašla drama izdatna pomoč v trojici R. Pregarc, I. Daneš in Vl. Skrbinšek, ki je obetala z R. Železnikom, Kovičem, Gromom, Bukšekovo in Kraljevo ustvariti ožji kader sposobnega ensembla. Pregarc položi repertoarju prvo krepko zasnovo, ki bodi umetnostna, a ki naj reši izgubljeno zanimanje: kult plemenitega veselja in smeja! Še naveže na tradicijo Kraigherjeva školjka kot domača stvar v izraziti interpretaciji režiserja R. Železnika (B. Bukšekova!), vse drugo pa jedrno ubere smer v prvo dosledno, stvarno repertoarno linijo: Gogolj: Revizor, B. Shaw: Pygmalion, A. Averčenko: Igra s smrtjo, W. Shakespeare: Kar hočete in — besom v odkup — Govekar: Rokovnjači. Toda, quem dii perdere! — jedva zrežira R. Pregarc Revizorja z mojstrsko stilizirano realitiko, obdavši zadnjega igralca s pristno ruskim ambijentom, poglobljenim razumevanjem in profinjenim soglasjem, ustvarivši s silo volje in truda dobre tipe in prag k napredku (Daneš, Skrbinšek, Kovačičeva) — zboli, za njim B. Bukšekova in oba protagonista ostaneta za jesenski del sezone izven kroga. Sledi napor hotenja. Pygmalion že kaže enakomernost, skuša se zabrisati prepad med kakovostmi igralcev. Režiser Vl. Skrbinšek drži v uzdah nemirne elemente, stvar dobiva iznivelirano, gladko podobo, učinkuje zaokroženo in je enota. Uveljavi se po realističnem razvoju ženske iz počestne neugnanosti v civilizirano damo A. Kovačičeva, ki po uspehih v sličnih vlogah (Nicodemi, Scampolo) teži v naglem razvoju dozdevno v izvestno smer. O. Šest pomore z režijo Kar hočete in nam jo dá v naglem tempu romantične lepote, slike ko oljnate podobe, moderna publika se vžge. Danešev norec je dovršen lik, svojevrsten tolmač umetnikovega alter ego. Danešu se sploh vloga tesno nasloni v lastno bistvo, mirno se mu nato izteče v inteligentni, ostri projekciji, polni stila, povsem samosvoja in izrazita, sugestivna. Malvoglio G. Koviča po norčavi osladnosti posrečena parodija na sodobno dvorjanstvo. V ta okvir se sklada poetično parfimirana Olivija Kraljeve, že ustaljene, resno stremeče umetnice, ki ji bogati čuvstveni izraz sega v umetniško bistvo. Čeprav neizglajenih kvalitet poedincev, uprizoritev te klasične veseloigre spet manifestira voljo

drame do umetniškega razvoja. Problematična ostane Igra s smrtjo, že sama bolj satirična novela ko igra. VI. Skrbinšek režira preveč konvencionelno, ne pozna ambijenta ruske družbe, sicer nedvomno talent, kot režiser še neizkušeni, kot igralec še nedognan, a inteligenčen, se vzpenja do prvih stopenj dozorevanja. Plavajoče v Igru s smrtjo drži v sapi le še Danešev Glibovič, ki razume satiro, v ostalem jo tolmači vsak po svoje, ideja se razdrobi, drobci še učinkujejo, vonja po satiri ni. Le R. Železnik v svoji uglajenosti se navzame istega duha v sceni z Danešem, tako se reši stvari torzo.

V ensemblu se kaže energija do dokončne ustvaritve dobre drame. Razen imenovanih so Grom, Kovič, Starčeva in še nekaj mlajših, ki z vso marljivostjo res streme. A pregled čez zimski del sezone bo šele pokazal, v koliko se je drama resnično dvignila.

M. Š n u d e r l.

F. Sologub, 1863—1927. — Nova ruska literatura se poraja pod težkimi udarci v novih razmerah. Predvojno izbrano dekadentstvo je temeljito pozabljeno. Fjodor Sologub je umrl osamljen. Tudi četrto stoletja poprej se je široka javnost prav malo zmenila za njegov prvi nastop. Leta 1905. je verjela Rusija v zmago prve revolucije in svetlo bodočnost. A Fjodor Kuzmič Tetěrnikov (pisateljevo meščansko ime) je šel svojo mrko in osamljeno pot. Dvajset let je pisal pesmi in prozo kot učitelj na deželi ter pozneje v Petrogradu. Roman «Malenkostni bes» je dolga leta ležal v rokopisu, preden je bil leta 1905. natisnjen v malo znanem mesečniku «Voprosy žizni» in je ostal brez čitateljev. Avtor je ponosno izjavil, da so njegove besede «ubogljive, dišeče in čarobne», da kaže njegov roman «dolgo brušeno in brezhibno ogledalo», — «natančno in neizprosno sliko milih sodobnikov». V resnici je bila Sologubova slika vsakdanjih gnusnosti značilna samo za avtorja. Dostojevskemu vsebinsko soroden, nima Sologub njegove strastnosti. Preračunano skopa oblika in tesnoba mistična vsebina sta delala tuj vtis. Sologubov rezki naturalizem je bil daleč od ruske tradicije. Ne kemik, ne povprečni zdravi čitatelj se ne bo naslajal ob Lóginovem maščevanju v «Navjih čarih» (1908). Lógin je ubil in skuhal svoje sovražnike ter zgnetel «temnordečo» preostalo tekočino v težke steklene prizme, s katerimi je okrasil svojo pisalno mizo. Junak «Malenkostnega besa», umobolni gimnazijski profesor Peredonov, obrekovalec in strahopetnež, si zaznamuje svoje golo telo, da mu ne bi podtaknili namesto njegovih tuje ude, obglavlja kralje in viteze na kartah, ker vohunijo za njim. Neka gospa mu laže, da pozna kuro, ki znese dve jajci na dan. Peredonov odgovarja: «Pri moji mami pa je znesla kokoš dve jajci in žlico masla». «Jaz vzamem kos ubogega in sirovega življenja ter ga oblikujem v sladko legendo,» je pisal Sologub, a pravljica je bila kakor spaka. Toda minilo je leto dni, revolucija je propadla. Zmagovalna vlada je vnovič razglasila staro geslo: «Najprej — pomirjenje, pozneje — reforme» — in Sologub je čez noč zaslovel, postal malik napredne javnosti. Njegovi romani so se smatrali za jedko politično satiro. Junak fantastičnih «Navjih čarov» Trirodov (mistično ime) kaže ponoči Smrtniku, svojemu sinu, mrtvaški spreved: «Iz megle je prišel mrtvi plemič; v divji jezi, debel, velik in razmršen: «Moje geslo je absolutna monarhija, pravoslavje, nacionalizem. Moj credo slove: verujem v edino odrešilno trdno oblast. Naše graščine so svete in nedotakljive. Mi in naši predniki smo zgradili rusko državo. Na vislice z vstaši, pod šibe s kmeti!» — Ne boj se, — je rekel Trirodov sinu: — to so mrtve besede... Prištorkljaj je pop v črni halji, mahal s kadihnico in hripavo tulil: «Vsaka duša naj spoštuje višjo oblast. vse oblasti so od Boga. Darovalna roka ne bo nikoli prazna...» Mrtvi vojaki

so korakali v vrstah. Tulili so opolzke pesmi. Njih obrazi so bili sivkastordeči. Za njimi je ostal smrad po žganju, tobaku, potu, gnilobi... Mrtvi debeli trgovec je sopihal v hrib in presekan govoril: «Brez goljufije ni kupčije... Upnikom figo... Denar imam vedno na varnem...» Gospa je šla s služkinjo in se prepirala: «Še drevja v gozdu ni Bog napravil enakega. Jaz sem gospa, ti pa kmečka klada. — Pa čeprav ste gospa, niste nič prida. — Več ko ti!...» Pegasta in zobata mrtva ženska je pravila: «Lahko me nabiješ, če sem ti žena, a s tujimi ženskami se ne smeš potepati.» Mrtvi kmet se je vlekel za njo, smrdljiv in umazan, molčal je in kolcalo se mu je... Trirodov, gospodar smrti in kralj pravljичnega otoka, je obudil te mrtve in vprašal sina: «Ali si razumel!» Sin je molče prikimal z glavo: Razumel sem: «Vsi mrtvi so živi!» — Sologubova satira je slučajna v primeri z onim sovraštvom do življenja, ki tvori glavno barvo njegovega ustvarjanja. Plemenita smrt je edini izhod, edina vrata, skozi katera brli bela, nejasna in veličastna luč osvobojenja. Don Kihot se je zmotil in objel namesto kraljične Dulcineje kravgo dekle Aldonso. Sologub se ni zmotil, ker je nagonsko sovražil življenje, «rdečelično debelo babnico». Njegova pot je «pavja steza». Njegova ljubezen blede in nežni dečki in deklice, ki še niso živeli. Njegov Adam pozabi na krepko in veselo Evo, ker hrepeni po prvi pravljичni ženi, lahki čarovnici Liliti. Življenje na zemlji je tuljenje zveri v kletkah, ples zoprnih pošasti. Sologub prisega zvestobo «Očetu Satanu», hvali in širi pohujšanje. Še solnce se mu zdi Zmaj, ki hoče upepeliti vse živo. Še cvetlice godrnjajo pri Sologubu: čemu bi kadili Onemu, ki je pozabil na svet in ničesar ne stori za zemljo. Osamljeni ljubimec Smrti, pristni dekadent, si je ponovno zaželel Sologub «prepiha», ki bi odnesel zoprni kaos. Njegov stari roman «Krotilka kač» je izzval veliko razburjenje, ker vsebuje Leninovo geslo: «mir — kačam, vojno — palačam», toda v resnici poteka iz dobe prve revolucije in je bil deloma objavljen pred vojno. Sologub ni kriv, da je ponovil Lenin leta 1917. besede iz leta 1905. Boljševiško revolucijo je smatral pisatelj za novo «debelo babnico», upal, da bo «pošast poginila» in je protestiral v zadnjih nežnih pesmih zoper teror, «vražje in zlobno podiranje gnezd, preganjanje mirne črede». Zahteval je prostost in «osebno resnico» za vsakogar. Boljševiki so tudi komaj omenili smrt pisatelja, ki je »ubral krivo pot». V drugi polovici svojega ustvarjanja se je sploh oddaljil Sologub Smrti in Satanu, ni se več hotel «prepirati z ljubim Bogom za ljubo zemljo», in je opeval trpečo domovino. Toda Smrt ni pozabila svojega pesnika in mu je hotela biti «najsajši strup», kakor je pel. Molčeči in mrki, malo družabni «vedež» je težko prenašal izgubo svoje žene, znane prevajalke in pisateljice A. Čebotarevske. Odšla je neznan kam, obupana, ker so odbila oblastva vse njene prošnje za dovoljenje, odpotovati v inozemstvo. Sologub jo je stalno pričakoval: miza je bila vedno pogrnjena za dva. Prijatelji so končno pisatelja pregovorili, naj spremeni stanovanje. Preselil se je v hišo ob Nevi. Spomladi se je reka talila. Nekega jutra je našel Sologub na obrežju truplo svoje žene, ki so ga vrgli valovi na kopno. Pesnik Smrti, ki je postal pesnik življenja in «uboge Rusije», je zdaj končal svojo trnjevo pot. Njegovi fantastični «pohujšljivi» romani, simbolične drame in prevodi (Klist, Ed. Stukens i. dr.) bodo najbrž zanimali samo literarnega zgodovinarja, a njegove stroge, izbrane pesmi ohranijo odsev večne lepote. N. P r e o b r a ž e n s k i j.

Po radjranki B. Jakaca

Oton Župančič ob svoji petdesetletnici